

Vlaams
Parlement

stuk **1227** (2010-2011) – Nr. 1
ingediend op 7 juli 2011 (2010-2011)

Conceptnota voor nieuwe regelgeving

van de heer Ludo Sannen

over een Vlaamse opleiding
Islamitische Godsdienstwetenschappen

INHOUD

Inleiding.....	4
1. Waarom een Vlaamse opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen?	5
1.1. Gelijkheid en inbedding.....	5
1.2. Een academisch-theologische opleiding in een Vlaamse context	6
1.3. Beroepsgroepen	7
1.3.1. Islamitische religieuze voorgangers.....	7
1.3.2. Islamleerkrachten.....	8
2. Belgisch-Vlaams kader	8
2.1. Recente politieke geschiedenis	9
2.2. Wettelijk kader	12
2.2.1. Grondwettelijke verplichting levensbeschouwelijk onderwijs	12
2.2.2. Spanningsveld tussen Kerk, Staat en Onderwijs	12
2.2.3. Financiering van de religieuze gemeenschappen en de bedienaren van de erediensten	13
2.3. Interne diversiteit binnen de moslimgemeenschap	14
2.3.1. Rechtsscholen.....	14
2.3.2. Etnische en politiek-ideologische breuklijnen	14
2.3.3. Moslimexecutieve	15
2.4. Binnenlandse precedents.....	15
2.4.1. Katholieke voorgangers.....	15
2.4.2. Protestantse voorgangers.....	16
2.4.3. Andere institutionele constructies	18
2.4.3.1. De Vlerick Leuven Gent Management School	18
2.4.3.2. De rechtenopleiding aan de UHasselt	19
2.4.4. Postacademische vorming ‘Verdieping in de Islam’.....	19
2.4.5. Opleiding ‘Sciences religieuses: islam’ aan de UCL	20
3. Buitenlandse precedents en evoluties	21
3.1. Relevante opleidingsmodellen.....	21
3.1.1. Frankrijk	22
3.1.1.1. Financiering religieuze gemeenschappen en opleiding bedienaren van de erediensten.....	22
3.1.1.2. Opleidingen.....	23
3.1.1.3. Ontwikkelingen.....	23
3.1.2. Duitsland	24
3.1.2.1. Financiering religieuze gemeenschappen en opleiding bedienaren van de erediensten.....	24

3.1.2.2. Opleidingen.....	24
3.1.2.3. Ontwikkelingen.....	25
3.1.2.4. Maatschappelijk debat	25
3.1.3. Nederland	26
3.1.3.1. Financiering religieuze gemeenschappen en opleiding bedienaren van de erediensten.....	26
3.1.3.2. Opleidingen.....	27
3.1.3.3. Ontwikkelingen.....	28
3.1.3.4. Maatschappelijk debat	29
3.1.4. Verenigd Koninkrijk.....	29
3.1.4.1. Financiering van de opleiding van bedienaren en religieuze gemeenschappen	29
3.1.4.2. Opleidingen	29
3.2. Synthese en beleidsmatige conclusies	30
4. Beleidsvragen	34
4.1. Beleidsaanbevelingen.....	34
4.1.1. Basishouding van de overheid	34
4.1.2. Partners.....	35
4.1.3. Modaliteiten linken aan financiering.....	35
4.1.4. Eenledige aard van de opleiding	36
4.2. Beleidsopties.....	36
4.2.1. Modaliteiten van faculteit en opleiding	36
4.2.1.1. Samenwerking met universiteiten.....	36
4.2.1.2. Institutionele constructie.....	36
4.2.2. Complementair en flankerend beleid	38
Gebruikte afkortingen	40

INLEIDING

In de voorbije halve eeuw is het aantal islamitische inwoners van Europa sterk toegenomen. Dit feit is de katalysator van verschillende maatschappelijke debatten over onderwerpen als integratie, racisme, identiteit en de rol van religie in de publieke sfeer. Zo is er politieke en academische aandacht voor de rol van islamitische voorgangers, leerkrachten en imams in dit verhaal. Het debat heeft ertoe geleid dat verscheidene Europese politici, academici en moslimverenigingen pleiten voor academisch-theologische opleidingen voor islamkaders aan Europese openbare universiteiten.

Islam in een Vlaamse context

De godsdienstbeleving van moslimimmigranten van de eerste en tweede generatie is vaak zeer sterk gekleurd door de traditionele culturele achtergronden van hun land van herkomst. Een jongere generatie Europese moslims verlangt naar imams en andere religieuze voorgangers die hun taal spreken, hun leefwereld kennen, en kunnen reflecteren over wat het betekent om als moslim in onze seculiere maatschappij te leven. In de meeste gevallen wordt dit verlangen momenteel niet vervuld. De meeste imams worden immers nog steeds uit het land van herkomst van de moskeegemeenschap (in Vlaanderen voornamelijk Turkije en Marokko) geïmporteerd. Vele imams blijven maar enkele jaren. Turkse imams voor moskeeën die onder ‘Diyamet’, het Turkse ‘Presidium voor Godsdienstzaken’, vallen, worden in de regel voor een periode van vier jaar uitgezonden.¹ Onder vele moslimjongeren leeft een verlangen om hun identiteit te verkennen. Voor die identiteitsconstructie bedienen vele jongeren zich van een islam die niet bestaat uit een reflexief religieus bewustzijn, maar uit een vermenging van sociale voorschriften en andere collectieve culturele tradities. Als deze jongeren hun religieuze beleving inhoud willen geven, stoten zij op het kwalitatief en kwantitatief lage aanbod aan islamitische religieuze voorgangers in ons land. Ook de Vlaamse islamleerkrachten voldoen niet aan de noden van deze jongeren². Daarom oriënteert een beduidend deel van deze jongeren zich naar de islamitische wereld³. Het islamitische discours dat ginds gecultiveerd wordt is echter vormgegeven door, en aangepast aan de specifieke omstandigheden in het Midden-Oosten of Noord-Afrika. Het is aldus niet afgestemd op de Westerse context.

Een universitaire opleiding?

De nood aan lokaal verankerde academisch-theologische opleidingen werd in de meeste van onze buurlanden reeds erkend. De manier waarop deze opleidingen vorm kregen, evenals de tussenkomst van de overheid hierin, verschilt sterk van land tot land (zie hoofdstuk 3.) Zowel in Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland als Frankrijk werden echter publieke middelen ter beschikking gesteld om het ontstaan van de opleidingen te stimuleren. Ook in Vlaanderen groeit dit bewustzijn (zie hoofdstuk 2.1). Het Vlaams Parlement vroeg de regering in 2003 via een resolutie⁴ het ontstaan van een universitaire faculteit Islamitische Godsdienstwetenschappen, waar aan academisch-theologisch islamonderricht en -onderzoek gedaan wordt, te bewerkstelligen. Op de resolutie volgde een engagement van de opeenvolgende Vlaamse Regeringen. In 2009 resulteerde de inzet tot de inrichting van een postacademische vorming aan de Universiteit Antwerpen⁵.

¹ Diyanet. Zie KBS-studie M. KAMNAZ & M. EL BATTIUI, Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België. Stand van zaken en uitdagingen., Koning Boudewijnstichting, Brussel, 09.2004, 48 p.

² W. NONNEMAN, C. TIMMERMAN, en E. PIQUERAY, *Eindrapport: Haalbaarheidsstudie over een vormingsaanbod voor islamkaders, Antwerpen, UA – CeMIS, 2008* (ongepubliceerd rapport); J. VANDENBERGH, “Bijna helft van leerlingen in Antwerps basisonderwijs is moslim” in *De Standaard*, 30.05.2011, 12.

³ M. KHORCHIDE, “Der Beitrag der Imame zur Etablierung einer islamisch-europäischen Identität bei jungen Muslimen” in B. UCAR, *Imamausbildung in Deutschland: Islamische Theologie im europäischen Kontext*, Osnabrück, Universitätsverlag Osnabrück, 2010, 343-345.

⁴ Resolutie betreffende het islamonderricht in het onderwijs, *Parl. St.* VI. Parl. 2002-03, nr. 1619/4.

⁵ Postacademische vorming “Verdieping in de Islam”: <http://www.ua.ac.be/main.aspx?c=.CEMIS&n=82652>.

Zulke faculteit zal een van de inputs vormen die tot voldoende, adequaat gekwalificeerde islamleraars dienen te leiden, om zodoende degelijk islamonderricht op secundair niveau te kunnen verzorgen. Academisch-theologische opleidingen aan zulke faculteit dienen namelijk een uitgesproken hedendaags academisch discours te ontwikkelen, toegesneden op de West-Europese context, dat intellectuele impulsen zal geven aan het islamonderricht in Vlaanderen.

Niet enkel pragmatische overwegingen met betrekking tot de opleidingen van islamleraars en islamitische religieuze voorgangers liggen aan de basis van het streven naar een theologische opleiding. Een integratie van een faculteit, waar onder meer theologische studie van de islam plaatsvindt, aan de Vlaamse universiteiten zou een verankering en normalisatie van de positie van de islam, als religie, in Vlaanderen betekenen. Deze tekst richt zich op eerstgenoemd doel uit voornoemde resolutie, die het startpunt vormt van deze conceptnota: de ontwikkeling van een faculteit 'Islamitische Godsdienstwetenschappen'. Het primaire doel van deze nota is het schetsen van mogelijke beleidsopties, op Vlaams niveau, om de ontwikkeling van een opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen in Vlaanderen te bewerkstelligen. Hierbij worden modellen naar voor geschoven die een aanzet tot discussie dienen te vormen.

De opleiding zal zich hoe dan ook onderscheiden van een opleiding islamologie of arabistiek, omdat ze vanuit een 'binnenperspectief'⁶, in samenwerking met de moslimgemeenschappen, ingericht zal worden. De opleiding dient een zekere religieuze finaliteit te combineren met een kritische, academische benadering. Dit document gaat er bijgevolg van uit dat het wenselijk is dat: a) er een zulke opleiding komt in Vlaanderen; b) deze (deels) wordt gefinancierd met publieke middelen; c) de overheid maatregelen kan nemen, met respect voor de vrijheid van religie en andere (grond)wettelijke beperkingen, om het ontstaan van deze opleiding te realiseren. De nota probeert aldus geen exhaustief overzicht van argumenten pro en contra, relevante wetgeving en precedents te vormen. De specifieke vraag waarop deze nota een antwoord poogt te formuleren is: hoe kan de Vlaamse overheid het ontstaan van zulke opleiding stimuleren? Hiertoe worden recente binnen- en buitenlandse precedents aangewend.

De nota wordt aangevat met een argumentatief hoofdstuk met betrekking tot het 'waarom' van een opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen in Vlaanderen. Vervolgens wordt in hoofdstuk 2 kort het (grond)wettelijke en institutionele kader geschetst, waarna binnenlandse precedents qua confessioneel-academisch tertiair onderwijs worden aangehaald. Hierop volgt een vergelijking met vier andere West-Europese landen (hoofdstuk 3), waaruit gepoogd wordt beleidsmatige conclusies te trekken. Ten slotte worden, vanuit de binnen- en buitenlandse precedents, de resulterende beleidsaanbevelingen en -vragen weergegeven.

1. Waarom een Vlaamse opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen?

1.1. Gelijkheid en inbedding

De islam is niet langer een 'immigrantengodsdienst'. Meer dan een halve eeuw is er onder tussen een significante aanwezigheid van islamitische gelovigen in België en Vlaanderen. De islam is reeds sinds 1974⁷ een erkende eredienst. Hoewel een theoretische 'de jure'-inbedding in het Belgisch wetgevend kader plaatsgrijpt, is de overgang naar 'ingeburgerde religie' nog niet helemaal gemaakt.

⁶ Zie hoofdstuk 1 voor een begripsverklaring.

⁷ Wet van 19 juli 1974 ter erkenning van de besturen die belast zijn met het beheer van de temporeliën van de islamitische eredienst.

De normalisering van de islam schrijdt weliswaar voort. Tijdens de twee vorige legislaturen werden de eerste islamitische geloofsgemeenschappen erkend, waardoor de financiering van hun infrastructuur van start kon gaan, naar analogie met de andere erkende religies⁸.

Het uiteindelijke doel van maatregelen ter bevordering van de normalisering van deze religie dient echter niet enkel een louter structurele inpassing van de islam te zijn. De aanwezigheid van de islam en haar gelovigen dient niet enkel de jure gelijkgeschakeld met andere levensbeschouwingen. Een normalisatie houdt in dat de religie en haar gelovigen ‘thuis’ zijn in onze maatschappij, en dat het de evidentie zelve is dat de islam thuis is in Vlaanderen. Evident dat islamitische bejaarden in lokale bejaardentehuizen opgevangen worden – en dat men weet wat hun noden zijn. Evident dat er aan onze universiteiten gereflecteerd wordt over deze religie – en haar praktijk in een Vlaams-Belgische context. Evident dat jonge islamitische gelovigen aan die universiteiten terechtkunnen om deel te hebben in religieuze kennis – over en binnen hun religie. Evident dat hoogopgeleide islamitische religieuze voorgangers en islamleerkrachten uiteindelijk in ons land opgeleid worden.

De constructie van een faculteit zoals die in deze nota wordt voorgesteld dient dit uiteindelijke doel. Een academisch-theologische opleiding, en uiteindelijk een faculteit, dient als element in de juridische, academische en sociale integratie van de islam als religie in Vlaanderen te worden begrepen. Het is een positieve maatregel: een blijk van erkenning voor de islamitische gelovigen en het algemeen maatschappelijk belang van hun religie.

Een religie die al sinds geruime tijd gepraktiseerd wordt in ons land, en verder zal gepraktiseerd worden, verdient een aanwezigheid binnen het universitaire landschap, waar al honderden jaren over religie en religieuze praktijk in onze Westerse – ondertussen geseculariseerde – maatschappij wordt nagedacht. Ook door gelovigen zelf. Jonge moslims verdienen een religieus leiderschap dat bereid is met hen in gesprek te gaan over de rol van de islam in onze samenleving, en daar ook toe in staat is.

Zoals aangegeven in de inleiding, handelt de resolutie over een faculteit Islamitische Godsdienstwetenschappen, wat impliceert dat aan dit instituut academisch-theologische opleidingen ingericht zullen worden. Het is belangrijk te verduidelijken wat het bijzondere is aan een theologische opleiding, zoals deze in het Vlaamse universitaire landschap gedefinieerd wordt. Hier volgt een beschrijving (1.2). Verderop wordt dan kort de problematiek omtrent de twee beroepsgroepen, waarop dergelijke faculteit een invloed zal uitoefenen, omschreven.

1.2. Een academisch-theologische opleiding in een Vlaamse context

Een theologische opleiding is een godsdienstwetenschappelijke opleiding waar confessionele vakken, vakinhouden die behandeld worden vanuit een binnenperspectief, worden onderwezen naast vakken die benaderd worden vanuit een strikt wetenschappelijke methode, vanuit het buitenperspectief. De confrontatie van deze twee perspectieven vormt de kern van een theologisch tertiair onderwijs. Door de academische aard van de stof dient zulke opleiding logischerwijs aan een universiteit ingericht te worden. Omdat het confessionele perspectief ook binnen de opleiding dient gehanteerd te worden, dient zulke opleiding ook de facto eenledig te zijn⁹.

Dit staat in contrast met opleidingen waarin (bijna) uitsluitend het binnenperspectief wordt gehanteerd, zoals in katholieke of orthodoxe seminaries. Dit vertaalt zich niet enkel in de invalshoek die bij de behandeling van de stof gehanteerd wordt, maar ook de vak-

⁸ X, *Eerste moskeeën erkend in Vlaanderen*, 27.06.2011. [27.05.2011, EMB, <http://www.embnet.be/Mosqu%C3%A9es/regioVlaanderen/Erkenninggeloofsgemeenschappen/tabid/451/Default.aspx>.]

⁹ De terminologie eenledig/tweeledig of simplex-orde/duplex-orde zal in deze nota nog gehanteerd worden. Ze duidt op het verschil tussen confessioneel georiënteerde opleidingen die zich volledig binnen de universiteit afspelen, en diegene waar aanvullend onderwijs wordt verzorgd door de religieuze gemeenschap.

keuze zelf. Aan de andere kant van dit continuüm bevinden zich de opleidingen die enkel en alleen het buitenperspectief hanteren, zoals de ‘master in de wereldgodsdiensten, de interreligieuze dialoog en de religiestudie’ aan de K.U.Leuven¹⁰.

1.3. Beroepsgroepen

Het is niet aan deze nota om de statistische realiteit van de twee relevante beroepsgroepen, de islamitische religieuze voorgangers en de islamleerkrachten, hier weer te geven. Daartoe wordt de lezer verwezen naar de KBS-studie ‘Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België. Stand van zaken en uitdagingen’ van van Kamnaz & El Battiui.

De focus ligt hier op de pure noodzaak van een universitaire islamitische theologie, die welbeschouwd op termijn zal zorgen voor beter opgeleide beroepsgroepen en een meer contextgebonden religieus discours, dat hier als doel op zich vooropgesteld wordt. Toch kan het nuttig zijn de problematiek van deze beroepsgroepen kort aan te halen, aangezien zij gelieerd is aan deze noodzaak. Hier volgt een korte weergave van de problematiek omtrent de vermelde beroepsgroepen in een West-Europese, seculiere context. Slechts kort wordt de kwestie van het islamonderricht besproken, aangezien het hier om een vertrouwd verhaal gaat.

1.3.1. Islamitische religieuze voorgangers

Imams, als leider van het gebed, zijn het meest courante voorbeeld van de islamitische religieuze voorganger in Vlaanderen. Ze zijn erg divers in hun functioneren over de verschillende geloofsgemeenschappen. Ook nemen zij uiteenlopende functies waar, en krijgt hun ambt een meer uitgebreide invulling door de complexiteit van het leven van zijn religieuze gemeenschap in een seculiere maatschappij. Wel kan algemeen gesteld worden dat zij veelal hun hoger (theologisch) onderwijs niet in West-Europa, laat staan in ons land, hebben genoten. Deze observatie, samen met het feit dat velen onder hen slechts tijdelijk in ons land zijn, leidt tot de conclusie dat zij als beroepsgroep niet gedegen kunnen functioneren in de Europese context (zie inleiding). Met betrekking tot de imamproblematiek loont het zich hier de beschrijving van professor Rauf Ceylan¹¹ te hanteren. Deze geeft de rol en de hinderpalen die zijn functioneren in de weg staan bondig weer:

“Het Arabische woord ‘imam’ betekent letterlijk vertaald een leidende man of persoon, die vooraan staat. In de meeste woordenboeken wordt het begrip als voorganger of leider bij het gebed of bij religieuze aangelegenheden beschreven. De rol van de imam bevat verschillende (geestelijke) leidinggevende taken. Imams oefenen zo een grote invloed uit op de religieuze gemeenschap. Zij zijn de theologische referentie en zijn belangrijke sociale en politieke multiplicatoren. Islamitische kinderen en jongeren krijgen bovendien van hem hun religieuze opvoeding binnen de moskeegemeenschap. Imams drukken hun stempel op de religieuze beleving en oriëntering van deze jonge mensen. Zo beïnvloeden ze de toekomst van de islam in Duitsland. Bovendien nemen imams nog talrijke andere taken op zich, zoals de rol van voorganger, morele hulpverlening binnen de gemeenschap en het mediëren bij echtelijke conflicten. In ieder geval worden door de import van in vele gevallen niet-Duitssprekende imams vele conflicten ‘voorgeprogrammeerd’:

¹⁰ Zie website K.U.Leuven: <http://www.kuleuven.be/toekomstigestudenten/publicaties/Godgeleerdheid/Wereldgodsdienst.pdf>.

¹¹ Professor voor islamitische religieuze pedagogie aan de Universiteit Osnabrück. Zal ook doceren in de nieuw op te richten bachelor ‘Islamische Theologie’ aan diezelfde universiteit.

- een lange oriënteringsfase na aankomst;
- slechts gedeeltelijke integratie door de tijdelijke aard van verblijf;
- communicatieproblemen met de jongeren binnen de gemeenschap;
- geen actieve deelname aan de interreligieuze dialoog door gebrekkige taalkennis;
- geen raakpunten tussen zijn preken met de levensrealiteit van de moslims enzovoort.

Men zou de lijst van gebreken verder kunnen uitbreiden, maar het is voldoende te concluderen dat de imam in Duitsland geen deel uitmaakt van de maatschappij, haar niet kent en dat er ook binnen de moskeegemeenschappen immense communicatieproblemen heersen. Daardoor kan de imam niet de bruggenbouwer zijn die hij in potentie is. Zo neemt de imam bijvoorbeeld de psychosociale ondersteuning van de gelovigen op zich. Hij is verantwoordelijk voor de sociale vrede binnen de gemeenschap en is mediator bij echtelijke conflicten. Omdat andere, extrafamiliale, professionele instituten niet bezocht worden, gaan islamitische koppels dikwijls op de bemiddelingspogingen van de imam in. De imam heeft in vele gevallen echter niet de nodige expertise. Hij zou in dit geval als mediator en bruggenbouwer kunnen functioneren door de gelovigen naar professionele instituten door te verwijzen. Dat veronderstelt dat hij deze instituten kent, maar vooral dat hij vertrouwen in deze netwerken heeft.”¹².

1.3.2. *Islamleerkrachten*

Theoretisch dienen islamleerkrachten te beschikken over een diploma hoger secundair onderwijs of een 7de beroeps met diploma. Leerkrachten voor het secundair onderwijs dienen minstens een professionele bachelor volbracht te hebben. Naast deze beide vereisten is ook het volbrengen van een specifieke lerarenopleiding noodzakelijk, evenals een examen van de Moslimexecutieve. Een diploma islamleerkracht van de Erasmushogeschool in Brussel, of Groep T te Leuven voldoet ook voor lager en secundair onderwijs.

Een gelijkschakeling betekent dat ook deze opleidingsvoorwaarden opgetrokken dienen te worden. Een islamitische jongere die er voor kiest om in de laatste graad van het secundair onderwijs islamonderricht op te nemen in het Vlaamse onderwijs, heeft er ten gronde simpelweg recht op dat hij les krijgt van een leerkracht met een universitair masterdiploma, die in staat is grondig en op academische wijze over zijn religie te reflecteren. De totstandkoming van een faculteit Islamitische Godsdienstwetenschappen in Vlaanderen is een noodzakelijke voorwaarde voor het respecteren van dit recht.

2. **Belgisch-Vlaams kader**

In dit hoofdstuk wordt het relevante politiek, wetgevend en maatschappelijk kader geschetst waarbinnen de ontwikkeling van een faculteit Islamitische Godsdienstwetenschappen plaats zal vinden. Ten eerste wordt de recente politieke evolutie in Vlaanderen geschetst. Hierbij wordt de resolutie betreffende het islamonderricht uit 2003 als vertrekpunt genomen. Vervolgens wordt het wettelijke kader geschetst, en haar invloed op de relaties tussen geloofsgemeenschappen, overheid en onderwijs in België, toegespitst op de islam. In deel 2.3 wordt kort gefocust op de moslimgemeenschap in Vlaanderen, haar diversiteit en representatie. Ten slotte worden in hoofdstuk 2.4 binnenlandse preceden-ten aangehaald die inspiratie kunnen bieden met betrekking tot het doel dat deze nota betracht: de opleidingen katholieke en evangelische theologie, met inbegrip van de opleidingen tot religieus voorganger, de postacademische vorming ‘Verdieping in de Islam’ die in de academische jaargang 2009-2010 plaatsgreep aan de UA, en ten laatste de opleiding ‘Sciences religieuses: islam’ aan de UCL.

¹² R. CEYLAN, “Imamschulungen durch die Konrad-Adenauer-Stiftung in der Türkei: Inhalte, Erfahrungen und Perspektiven” in B. UCAR, *l.c.*, 352-353.

2.1. *Recente politieke geschiedenis*

In 2003 nam de plenaire vergadering van het Vlaams Parlement een resolutie omtrent het islamonderricht in het onderwijs aan¹³. Hierin werd de Vlaamse Regering onder andere opgedragen ervoor te zorgen dat er in Vlaanderen een faculteit Islamitische Godsdienstwetenschappen zou ontstaan. Hoe dit vehikel er precies uit moest gaan zien werd aan de inzet van de Vlaamse Regering en de universiteiten overgelaten:

“Het Vlaams Parlement,

– overwegende:

[...]

9° dat er in Vlaanderen geen universitaire academische opleiding islamitische godsdienstwetenschappen is;

10° dat, in internationaal perspectief, er zich een groeiende vraag naar islamonderricht ingebed in de cultuur van het land manifesteert, en er zich verschillende educatieve initiatieven in verband met de islamitische godsdienst en het onderricht ervan ontwikkelen in het hoger onderwijs;

– vraagt de Vlaamse Regering:

[...]

5° te zorgen voor meer en betere opgeleide islamleerkrachten, door onder meer:

[...]

c) de oprichting van een faculteit islamitische godsdienstwetenschappen in Vlaanderen.”¹⁴.

Aanleiding van de hier aangehaalde resolutie was het kwantitatieve en kwalitatieve tekort aan islamleerkrachten in Vlaanderen. In deze periode kwam ook de problematiek omtrent de islamitische religieuze voorgangers onder de aandacht. In 2004 en 2006 werden twee studies van de Koning Boudewijnstichting gepubliceerd, waarbij in de eerste studie de moskeeën, imams en islamleerkrachten in ons land in kaart werden gebracht. In het tweede onderzoek werden binnenlandse en internationale referentiepunten gezocht voor een opleiding voor imams¹⁵. De studie wees uit dat moslimgemeenschappen in verschillende West-Europese landen wat betreft de nood aan een door publiek gefinancierde onderwijsinstellingen verdeeld zijn, maar dat een draagvlak zeker aanwezig is. De auteurs wezen op de nood aan samenwerking met de moslimgemeenschap. Opgeleide imams en andere religieuze voorgangers moeten immers na hun diplomering door een geloofsgemeenschap aangesteld worden. Specifiek prefereerden ze een representatief orgaan dat interne normen met betrekking tot het beroepsprofiel van een imam zou kunnen opstellen, om zo tot één opleiding te komen waar alle strekkingen binnen de moslimgemeenschap zich in zouden kunnen vinden.

¹³ Resolutie betreffende het islamonderricht in het onderwijs, *Parl. St.* VI. Parl. 2002-03, nr. 1619/4.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ M. KAMNAZ & M. EL BATTIUI, *Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België. Stand van zaken en uitdagingen.*, Koning Boudewijnstichting, Brussel, 09.2004, 48 p.; J.-F. HUSSON & J. DURY, *l.c.* Zie deze studies voor een uitgebreide beschrijving van de situatie van en de problematiek betreffende islamitische voorgangers in ons land.

De ‘Commissie van Wijzen’, die door toenmalig minister van Justitie Laurette Onkelinx werd samengeroepen om zich over een modificatie van het financieringssysteem van de bedienaren van de erediensten te buigen, legde een andere nadruk. Zij zag een bereidheid bij de moslimgemeenschap om een imamopleiding in de schoot van de Federale Staat te aanvaarden, en zag het als een grondwettelijk recht om opleidingsvoorwaarden voor de te financieren bedienaren te formuleren (zie 2.2.3)¹⁶.

De resolutie werd meteen opgenomen in het regeerakkoord 2004-2009 van de nieuwe Vlaamse Regering. Deze liet volgende paragraaf in haar programma opnemen:

“We maken snel werk van de inrichting van een volwaardige opleiding voor islamleraars en imams binnen het Vlaamse onderwijs. Twee jaar nadat deze opleiding van start gaat, zullen enkel mensen die de Nederlandse taal beheersen in aanmerking komen voor de functie van imam of islamleraar. Voor de personen die nu imam of islamleraar zijn voorzien we in een overgangperiode.”¹⁷.

Minister van Onderwijs Frank Vandenbroucke wijdde er een hoofdstuk aan in zijn beleidsnota 2004-2009:

“[...] De Executieve is vragende partij voor de oprichting van een faculteit Islamitische Theologie. In het overleg met de moslimgemeenschappen dat moet worden opgestart, willen we nagaan hoe we een academische bachelor- en masteropleiding in de islamitische godsdienstwetenschappen/theologie kunnen uitbouwen. We zullen daarbij streven naar samenwerking met bestaande Vlaamse academische centra. Een mogelijke piste is dat we stimulansen geven of afspraken maken waardoor imams in Vlaanderen hun vorming als bedienaar van de godsdienst zouden moeten volgen aan centra waar een wetenschappelijke studie van de islam en zo mogelijk een vergelijkende studie van wereldgodsdiensten aangeboden wordt. Er bestaat momenteel evenwel geen functieomschrijving die aangeeft welk soort kennis (theologisch, sociaal-wetenschappelijk, historisch-cultureel) nodig is voor de uitoefening van de functie van imam. De erkenning van de huidige Executieve van de Moslims als officiële gesprekspartner van de overheid liep af. In afwachting van de aanstelling van een nieuwe instantie, handelt de huidige executieve enkel de lopende zaken af. Zodra er een nieuw orgaan zal erkend zijn, zullen samen met de Vlaamse minister bevoegd voor binnenlandse aangelegenheden de gesprekken over het islamonderwijs opnieuw worden opgestart.”¹⁸.

Het CeMIS van de UA voerde in 2008 een haalbaarheidsstudie uit in opdracht van de minister, die peilde naar de haalbaarheid van een vormingsaanbod voor islamkaders¹⁹. Hiervoor werd door minister Vandenbroucke 49.500 euro voorzien.

Het doel van het onderzoek bestond erin om, in nauw overleg en in samenwerking met de moslimgemeenschappen in Vlaanderen, na te gaan 1) welke behoeften leven in de moslimgemeenschap(pen) op vlak van voortgezette religieuze en maatschappelijke vorming; 2) hoe aan deze behoeften kan worden beantwoord met een aanbod aan vormingsprogramma's; en 3) op welke manier de aansturing en de participatie van de moslimgemeenschappen in het opzetten van dergelijk aanbod aan vormingen en opleidingen kan worden verzekerd. Uit het onderzoek bleek onder andere dat het draagvlak voor een

¹⁶ F. MORTIER, M.-F. RIGAUX, J. DRIJKONINGEN, J.-F. HUSSON, K. LEUS & N. SMETS, *Verslag: de federale financiering van de bedienaren der erediensten en de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad*, 2006, 119-121.

¹⁷ Regeringsverklaring van de Vlaamse Regering, *Parl. St.* VI. Parl. 2004, nr. 31/1, p. 60.

¹⁸ Beleidsnota Onderwijs 2004-2009, *Parl. St.* VI. Parl. 2004-05, nr. 156/1, p. 40-141.

¹⁹ W. NONNEMAN, e.a., o.c.

academische opleiding voor islamitische voorgangers, islamconsulenten en godsdienstleerkrachten islam, dat zowel door de overheid als door de EMB erkend wordt, binnen de verschillende moslimgemeenschappen in België groot is. Bovendien duidde het rapport ook op de nood aan moslimintellectuelen en -onderzoekers van eigen bodem.

Om aan deze noden tegemoet te komen, werd het eindrapport uitgebreid met een tweede deel: 'Project opleiding in Islamitische studies'²⁰. Hierbij werd de realisatie van een HIIS onderzocht, en werden een aantal internationale opleidingen over dit thema vergeleken. Opnieuw werd 49.500 euro voorzien om de kosten van de studie te dekken. Het rapport werd afgewerkt in mei 2009, en werkte een aantal mogelijke pistes uit die zouden kunnen leiden tot de uiteindelijke oprichting van zulk instituut. In de marge van deze onderzoeksopdrachten werd CeMIS vanuit de onderwijsinspectie secundair onderwijs voor de islam, op last van de EMB, gevraagd een verdiepende opleiding in de islamitische godsdienst te organiseren. Deze opleiding zou zich richten op een honderdtal godsdienstleerkrachten Islam dat beschikt over een bachelor- of een masterdiploma, en die reeds eerder erkend werden door de EMB na het succesvol afleggen van een examen, maar zonder dat ze van een aanvullende opleiding islam(onderwijs) genoten hebben. De erkenning van de EMB werd deze leerkrachten verleend mits het engagement van deze leerkrachten om een aanvullende opleiding te volgen van zodra deze zou worden ingericht. Op 25 mei 2009 kende Frank Vandenbroucke, Vlaams minister van Onderwijs, Werk en Vorming, een ad-hocsubsidie toe aan CeMIS ter organisatie van een PAVO 'verdieping in de islamitische godsdienst' van 25 ECTS tijdens het academiejaar 2009-2010. Voor de inrichting van deze PAVO werd door de minister een projectsubsidie van 30.555,87 euro verstrekt²¹ (zie 2.3.3).

De uiteindelijke constructie die CeMIS vooropstelde tijdens de rondetafelgesprekken was een zogenaamde 'HIIS', dat gezamenlijk zou worden aangestuurd door vertegenwoordigers van de Vlaamse moslimgemeenschappen en academici. Het liet zich daarbij inspireren door de reeds bestaande constructies sui generis die bestaan in het Vlaamse onderwijslandschap en in de laatste decennia werden opgezet in het VK.

CeMIS argumenteerde dat zulk vehikel best een eigen rechtspersoon aanneemt. Het institutionele bestuur zou samengesteld worden op basis van het standaard academische model. De instrumenten (samenwerkingsovereenkomst, beheersovereenkomst, toezicht enzovoort) voorzien in het decreet van 18 mei 1999 betreffende het onderwijs X zouden kunnen worden gebruikt om de verhoudingen tussen de Vlaamse Gemeenschap en het instituut en tussen de peteruniversiteiten en het instituut te regelen.

Als dan een nieuwe Vlaamse Regering aantreedt in 2009, vinden we in het regeerakkoord dan ook terug dat de "inspanningen (om tot een opleiding te komen) zullen voortgezet worden".

In december 2009 diende CeMIS bij het Ministerie van Onderwijs een aanvraag in om een tweede PAVO te organiseren, en in haar schoot een AWIS op te richten die de toekomstige verbreding naar andere doelgroepen en de modulaire uitbouw van de opleidingen voor islamkaders zou moeten verzorgen. Ze vroeg hiervoor een financiering ten belope van 150.000 euro. Op deze aanvraag kreeg CeMIS geen reactie van het Ministerie van Onderwijs voor de start van het schooljaar 2010-2011, waardoor het onmiddellijk inrichten van een tweede PAVO onmogelijk werd. In het jaar 2010 kreeg het CeMIS geen antwoord meer van de minister. Deze verklaart uiteindelijk in de commissie Onderwijs dat de aan-

²⁰ W. NONNEMAN, e.a., o.c.

²¹ Waarvan € 23.888,64 voor wedden en € 16.125,23 voor werking. [Antwoord op schriftelijke vraag nr. 55 van 20 oktober 2010].

vraag van CeMIS op verschillende vlakken onduidelijk was en dat de resultaten van de opleiding enigszins teleurstellend waren. De minister “stelt vast dat CeMIS er niet in is geslaagd die taak (het organiseren van een gedegen academische opleiding) uit te voeren”. Er zouden in de nabije toekomst nieuwe initiatieven overwogen worden²².

2.2. *Wettelijk kader*

2.2.1. *Grondwettelijke verplichting levensbeschouwelijk onderwijs*

Elk land heeft een specifieke grondwet, een daarop geënte rechtstraditie en wetten die hieruit voortvloeien. Zo stond Duitsland door artikel 7, §3, van de Grondwet onder een zekere grondwettelijke dwang om het vraagstuk in verband met de voorziening van islam-onderwijs in openbare scholen op een bepaalde manier op te lossen²³. Religieus onderwijs voor de erkende godsdiensten is grondwettelijk verankerd. Onder meer professor Publiek Recht H.M. Heinig argumenteert dat dit de staat ook verplicht voor opleidingen Islamitische Theologie aan de universiteiten te zorgen, aangezien hij grondwettelijk verplicht is voor een gedegen academische opleiding voor leraars van de levensbeschouwelijke vakken te zorgen.

Een gelijksoortige redenering is toepasbaar op het Belgisch grondgebied. Artikel 24, §1 en §2, verplicht de scholen ingericht door openbare besturen onderwijs aan te bieden in de erkende godsdiensten en de niet-confessionele zedenleer. Ten laste van de gemeenschap hebben alle leerlingen recht op een morele of religieuze opvoeding. Er zijn nu weliswaar hogeschoolopleidingen voor islamleraars, maar een academische opleiding is nodig om op lange termijn aan deze opleiding te beantwoorden, sowieso in het hoger secundair, waar in de regel masters les zouden moeten geven.

2.2.2. *Spanningsveld tussen Kerk, Staat en Onderwijs*

De Belgische Grondwet kent een bijzondere juridische verhouding tussen Kerk en Staat. De relatie tussen beiden wordt gekenmerkt door “een betrekkelijke scheiding en een wederzijdse onafhankelijkheid”. Vrijheid van eredienst, een staatswedde voor bedienaars van erediensten en toelage voor onderhoud en oprichting van bidhuizen zijn gewaarborgd²⁴. De wetgever financiert de ‘temporalia’²⁵ van bepaalde erediensten op grond van het algemeen belang. De neutraliteit is dus ‘welwillend’: de overheid draagt de financiële last van de grondwettelijk gewaarborgde godsdienstvrijheid. Teneinde deze publieke financiering te ontvangen dient een eredienst te beschikken over een wettelijk erkend ‘hoofd van eredienst’ (zie hoofdstuk 2.3.3)²⁶.

Deze welwillende neutraliteit heeft welbepaalde grenzen: Een overheid kan bijvoorbeeld geen ‘eigen theologische opleiding’ inrichten zonder de vrijheid van religie als algemeen principe te schenden en haar eigen neutraliteit te beschadigen²⁷. Algemeen kan men stellen dat het grootste obstakel op weg naar een academisch-theologische opleiding gevormd wordt door het spanningsveld tussen Kerk, Onderwijs en Staat. Het voornoemde principe van de vrijheid van eredienst staat hier centraal, in samenlezing met de vrijheid van onderwijs²⁸, treffend aangeduid door Birgitte Johansen²⁹. Is het legitiem dat Vlaamse uni-

²² *Vr. en Antw.* Vlaams Parlement, 2011, 13.01.2011. (Vr. nr. 756 SANNEN).

²³ H.M. HEINIG, “Was sind die rechtlichen Vorgaben für eine Imamausbildung” in B.UCAR, *l.c.*, 51-53.

²⁴ Art. 19-21 & art.181 GW.

²⁵ De ‘wereldlijke voorzieningen’: de infrastructuur.

²⁶ H. DE LEY, *Moslims in de Europese, i.c. Belgische, Lekenstaat*, Gent, Universiteit Gent, 2008.

²⁷ M. GHALY, “Imamausbildung im europäischen Kontext: Im Fokus der niederländischen Erfahrungen” in B.UCAR, *l.c.*, 203-204.

²⁸ Art. 19, 20, 24, §1, GW.

²⁹ B.S. JOHANSEN, “Legitimizing Islamic Theology in European Universities” in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *The Study of Religion and the Training of Muslim clergy in Europe*, Leiden, Leiden University press, 2008, 445-469.

versiteiten modules binnen confessioneel georiënteerde opleidingen aanbieden, of zelfs de confessionele modules onderwijzen? Heft de staat bij specifieke financiering zijn neutraliteit op in religieuze vragen? Deze vraag is niet enkel van juridisch belang. Ze speelt ook door in de evenwichtsoefening die het stimuleren van een islamitisch-confessionele opleiding is. De overheid moet enigszins een spagaat uitvoeren: ze moet tegelijkertijd zijn neutraliteit bewaren en actief stimuleren om een werkbare structuur tot stand te brengen³⁰.

Universiteiten willen hun academische vrijheid vanzelfsprekend veiligstellen. Onze verregaand geseculariseerde Vlaamse universiteiten lopen niet warm om confessioneel onderwijs in te richten. Dit terwijl moslimvertegenwoordigers de integriteit van hun religieuze leer in een opleiding willen waarborgen. Als, zoals de Vrije Universiteit Amsterdam het aanpakte, er eerst een aanbod geconstrueerd wordt zonder onmiddellijke medewerking van de aanwezige moslimgemeenschappen in land en omgeving, riskeert de opleiding geen religieuze legitimiteit te bezitten en zal de universiteit door de moslimgemeenschap gezien worden als veredelde ‘integratiewerker’³¹. Als aan de andere kant de overheid weigert om de dialoog aan te gaan met bepaalde islamitische verenigingen, spreekt zij zich de facto uit over de ‘goede’ en de ‘kwaadaardige’ islam. Dit zet een precedent dat de facto naar een uitzonderlijk kerkrecht voor moslims voert³².

Als daarentegen gekozen wordt voor maximale betrokkenheid van een maximaal aantal actoren loopt men het risico op het verlies van academische onafhankelijkheid. Zonder religieuze legitimiteit zullen de door de openbare universiteiten gediplomeerde islamkaders echter nergens aangesteld worden. Door de interne autonomie van religieuze gemeenschappen kunnen zij ook niet verplicht worden de ‘Vlaamse imams’ te werk te stellen³³. Wel is het in deze nuttig te refereren aan het argument van de ‘Commissie van Wijzen’ dat opleidingsvoorwaarden aan de financiering van de erediensten te koppelen vallen (zie later, hoofdstuk 2.2.3).

De rol van de overheid ligt ook op de weegschaal. Hoever kan de staat gaan om het ontstaan van academisch-theologische opleidingen te stimuleren? Zoals reeds gesteld in de inleiding, vertrekt dit document vanuit het axioma dat het sinds de eerder genoemde resolutie uit 2003³⁴ tot het takenpakket van de overheid behoort om de creatie van een opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen te stimuleren. Het hier beschreven lokale kader en de binnen- en buitenlandse opleidingen die juridische en organisatorische inspiratie kunnen bieden, dienen aldus als insteek voor een mogelijk evenwicht in de aanpak van een regering die de uitvoering van de resolutie betracht.

2.2.3. *Financiering van de religieuze gemeenschappen en de bedienaren van de erediensten*

Hier dient bemerkt te worden dat België, als een van weinige West-Europese landen, zowel generiek de religieuze gemeenschappen financiert als de bedienaren van de erediensten specifiek. Omdat de rooms-katholieke kerk gesubsidieerd wordt op basis van het aantal Belgische inwoners, terwijl de andere erediensten gesubsidieerd worden op basis van het

³⁰ C. BOCHINGER, “Imamausbildung in Deutschland? Gründe, Chancen und Probleme der Verankerung im deutschen Wissenschaftssystem” in B. UCAR, *l.c.*, 91.

³¹ M.M. GHALY, “the Academic training of Imams: Recent Discussions and initiatives in the Netherlands” in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *l.c.*; B. S. JOHANSEN in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *l.c.* 450; U. RUDOLPH, D. LÜDDECKENS en C. UEHLINGR, *Imam-Ausbildung und islamische Religionspädagogik in der Schweiz? Schlussbericht*, Zürich, Universität Zürich, 21.07.2009, 10.

³² H.M. HEINIG in B. UCAR, *l.c.*, 56-57.

³³ Art. 21 GW.

³⁴ Resolutie betreffende het islamonderricht in het onderwijs, *Parl. St.* VI. Parl. 2002-03, nr. 1619/4.

aantal geschatte of geregistreerde gelovigen, krijgt deze religieuze gemeenschap een disproportioneel aandeel van de federale ondersteuning³⁵.

Hoewel de overheid het salaris van de bedienaren van de erediensten financiert moeten deze voorgangers enkel beantwoorden aan intern verankerde normen. Interne regels, luidens artikel 21 en 18 van de Grondwet, bepalen de opleidingsvereisten. Sommige van deze opleidingen worden nochtans georganiseerd in de schoot van het openbaar gesubsidieerd hoger onderwijs.

De Commissie van Wijzen die door toenmalig federaal minister van Justitie Laurette Onkelinx in 2005 werd samengeroepen om de modaliteiten van het Belgische financieringssysteem te herbekijken, was de mening toegedaan dat de financiering moet worden gekoppeld aan de eis dat degenen die een eredienst bedienen, omdat zij deze financiering ontvangen, bepaalde kwaliteiten moeten bezitten. Zij oordeelt dat er hier sprake is van 'morele diensten' zoals bepaald in artikel 181 van de Grondwet³⁶. De federale wetgever biedt de wetgever de mogelijkheid om eisen inzake beroepsbekwaamheid op te leggen. Dit zou gekoppeld kunnen worden aan artikel 24, op grond waarvan de subsidiëring van onderwijsinstellingen gekoppeld kan worden aan de naleving van verschillende voorwaarden, waaronder het volbrengen van een academische opleiding.

2.3. *Interne diversiteit binnen de moslimgemeenschap*

Er is een sterke fragmentering binnen 'de islam'. De islam is namelijk een godsdienst zonder globale hiërarchische structuur, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de katholieke kerk. Onder andere deze vaststelling vertaalt zich in een sterke diversiteit binnen de moslimgemeenschap in België, die gecreëerd wordt door drie overlappende breuklijnen: het bestaan van de vier soennitische rechtsscholen³⁷, het verschil tussen soennieten en sjiïeten en de tegenstellingen van etnische of politiek-ideologische aard. Volgens de meeste bevoorrechte getuigen in het kwalitatieve onderzoek van Picqueray zijn de laatste twee verschillen signifikanter dan de eerste. Wel komen de rechtsscholen in België min of meer overeen met etnische breuklijnen: de Marokkaanse gemeenschap bestaat in grote meerderheid uit malikieten, de Turkse uit hanafieten. De breuklijnen hebben een weerslag op vragen van organisatorische en inhoudelijke aard. Met wie dient men samen te werken? Hoe worden de theologische vakken ingevuld als de opleiding gelegitimeerd dient te worden door verschillende rechtsscholen en strekkingen?

2.3.1. *Rechtsscholen*

De verschillen tussen de vier rechtsscholen worden door de betrokken actoren in de studies van CeMIS als weinig significant beoordeeld: de meeste betrokkenen vermoeden dat "een hanafiet er vandaag de dag geen enkel probleem mee zal hebben om van een malikiet les te krijgen.". Zeker bij islamitische jongeren in de West-Europese context zou dit het geval zijn. Wel geven de meeste actoren aan dat ze het belangrijk achten dat binnen een eventuele opleiding de diversiteit aan rechtsscholen weergegeven wordt, en dat een docent niet 'vanuit zijn kleur' les geeft.

2.3.2. *Etnische en politiek-ideologische breuklijnen*

Het merendeel van de Vlaamse moslims is van Turkse en Marokkaanse afkomst. De overgrote meerderheid van de islamitische gelovigen uit deze landen behoort tot de soennitische strekking, wat zich vertaalt in een soennitische meerderheid binnen de Vlaamse

³⁵ Een wetsvoorstel om dit stelsel te democratiseren werd in december jongstleden door ondergetekende neergelegd: Wetsvoorstel tot invoering van een federale enveloppefinanciering van de bedienaren der erkende erediensten en niet-confessionele levensbeschouwing en een bindende aanwijzing door de belastingplichtige van 14 december 2010, *Parl. St.* Senaat 2011, nr. 5-607/1.

³⁶ F. MORTIER, e.a., *l.c.*, 35.

³⁷ Soennitische rechtsscholen: hanafieten, de malikieten, de sjafiieten en de hanbalieten.

islam. De voornaamste vertegenwoordigers van het sjiitisme in België bevinden zich binnen de Pakistaanse gemeenschap.

De Turkse islamitische gemeenschap kenmerkt zich door sterke lidmaatschapsbanden en sterke banden met Turkije. Onderzoek van socioloog Dirk Jacobs in Brussel wees uit dat maar liefst 68% van de ondervraagde Turken bleek lid te zijn van één of meer organisaties, terwijl dit bij de ondervraagde Marokkanen slechts 19% was³⁸. Bijna de helft van de Turkse moskeeën in België behoort tot Diyanet, het Turkse Presidium voor Religieuze kandidaten, en 1/3de behoort tot Milli Görüs. Ook de Süleymanli wordt tot de drie grote groeperingen gerekend. Dit terwijl de invloed van de Marokkaanse staat en traditionele hiërarchische verenigingen op de Marokkaanse gemeenschap eerder gering is; en de interne verdeeldheid kleiner is in vergelijking met de situatie van de Turkse moslims. In tegenstelling tot de Turkse moskeeën, die gegroepeerd zijn in landelijke federaties volgens groepering, verenigen aan Marokkaanse zijde zich moskeeën van diverse origine in provinciale religieuze koepels: unies van moskeeën en islamitische verenigingen.

Dit bemoeilijkt de selectie van vertegenwoordigers. Aan Turkse zijde kunnen deze uit de traditionele hiërarchische structuren geselecteerd worden, zoals ook in de beheerraden van de recentelijk in Duitsland opgezette constructies gebeurt³⁹. In de Marokkaanse gemeenschap is het minder duidelijk wie de echte vertegenwoordigers zijn.

De grootste groep moslims na de Turkse en Marokkaanse gemeenschap is de groep bekeerlingen, die in 2004 op 30.000 werd geschat⁴⁰. Jaarlijks zou het volgens Eric Bogaerts, voorzitter van De Koepel, de moskee van het Belgisch Islamitisch Centrum, om minstens 400 personen gaan⁴¹.

2.3.3. *Moslimexecutieve*

In 1999 werd er een uitvoerend orgaan samengesteld dat als spreekbuis van de moslims in België diende te functioneren: de EMB. Dit orgaan heeft onder meer als taak om zich te buigen over de oprichting van een theologische opleiding, de vorming en voorstelling van islamleerkrachten (die benoemd worden door het Departement Onderwijs), het uitwerken van een inhoudelijk programma voor islamleerkrachten, het aanwerven van inspecteurs die toezien op de naleving van de leerplannen, de aanstelling, betaling en vorming van imams en islamitische consultants⁴².

De Raad van Theologen, die advies uitbrengt over theologische onderwerpen die het spirituele leven van moslims in België aangaan, is gelieerd aan de EMB.

2.4. *Binnenlandse precedents*

2.4.1. *Katholieke voorgangers*

De opleidingen voor de voorgangers van de katholieke eredienst worden verzorgd door de diocesane seminaries en de theologische faculteiten van de universiteiten. Aan de theologische faculteiten worden ook niet-gelovige theologen opgeleid. Speciale cursussen voor seminaristen worden niet enkel in de seminaries, maar ook op de faculteiten ingericht. Ook een ‘pastoraal jaar’, als voorbereiding op het priesterschap, kan aan de faculteiten georganiseerd worden. In elk bisdom bestaat een opleiding ‘pastoraal werker’, die ook gevolgd moet worden door diakens, die vervolgens nog twee jaar een specifieke oplei-

³⁸ H. DE LEYE, *l.c.*, 12.

³⁹ FAZ, *l.c.*

⁴⁰ M. KAMNAZ & EL BATTIUI, *o.c.*

⁴¹ L. CLAES, *Jong en bekeerd: nieuwe moslims in België*, 17.02.2011 [30.03.2011, Stampmedia, <http://www.stampmedia.be/index.php?s=jonge+bekeerlingen&x=0&y=0>].

⁴² X, *Over de Executieve der Moslims van België* [18.05.2011, emb.be].

ding krijgen⁴³. In Vlaanderen is de faculteit Godgeleerdheid van de K.U.Leuven door de ‘Congregatio de Institutione Catholica’ gemachtigd om aan haar studenten de canoniek-rechtelijke graden te verlenen van ‘Sacrae Theologiae Baccalaureus, Sacrae Theologiae Licentius en Sacrae Theologiae Doctor’. Studenten bekomen deze graden in combinatie met de door de faculteit georganiseerde staatsrechtelijke, academische graden, bij decreet geregeld door de Vlaamse Gemeenschap, en dit als ze aan de voorwaarden gesteld door de Apostolische Constitutie ‘Sapientia Christiana’ voldoen. In het kader van affiliatie-overeenkomsten met de seminaries en met theologische instituten, wordt de graad van Sacrae Theologiae Baccalaureus onder toezicht van de faculteit verleend aan studenten van zulke seminaries en instituten⁴⁴. De opleiding is ‘simplex ordo’ gestructureerd: de studenten krijgen zowel vakken vanuit een ‘buitenperspectief’ als uit een ‘binnenperspectief’. Hierbij wordt het onderwijs dat de seminaries geven door de staat erkend, aangezien zij toegang geven tot de opleidingen aan de theologische faculteiten, maar niet gesubsidieerd. Op bepaalde voorwaarden kunnen ze evenwel van provincies of gewesten specifieke vormen van financiering krijgen⁴⁵. Interne normen worden binnen de katholieke hiërarchie opgesteld. De opleiding van de K.U.Leuven beantwoordt aan deze normen en zodoende bekomt de faculteit Godgeleerdheid van de K.U.Leuven de autoriteit om confessionele graden te verlenen van de katholieke autoriteiten. Als we deze geijkte institutionele verhoudingen qua staats- en kerkrechtelijke legitimatie vertalen naar de context van een toekomstige islamitische theologische faculteit, zien we dat de interne normering waarvan sprake nog niet heeft plaatsgevonden binnen de moslimgemeenschap. Dit noopte Husson en Dury (2007) te stellen dat “de eenmakende kracht die de Moslimexecutieve van België hierbij zou moeten uitoefenen...in dit opzicht van kapitaal belang [is]”. Ook voormalig minister van onderwijs Frank Vandenbroucke drukte de hoop uit om deze normering te laten gebeuren in samenwerking met de Executieve of een andere instantie.

2.4.2. *Protestantse voorgangers*

In het decreet van 4 april 2003⁴⁶ betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs worden er, buiten de universiteiten en hogescholen, nog andere instellingen aan de ambts-halve geregistreerde instellingen toegevoegd.

Twee van deze instellingen zijn de erkende faculteiten die opleidingen in de Protestantse Godsdienstwetenschappen aanbieden, de ETF te Leuven en de FPG in Brussel. Deze twee ‘faculteiten’, die van rechtswege zelfstandige instellingen vormen, kunnen dankzij artikel 54 en 55 van het hierboven genoemde decreet de titels van bachelor, master en doctor verlenen en zijn officieel geaccrediteerd. Zij verlenen dus zowel confessionele als academische graden, net als de katholieke faculteiten. Ook bieden zij een specifieke lerarenopleiding aan. De academische en confessionele studie van de protestantse theologie vindt dus volledig buiten de openbare onderwijsinstellingen plaats, maar wordt wel door de overheid gesubsidieerd en gecontroleerd.

In het Financieringsdecreet van 2008 werd een nieuwe financieringsstructuur vastgelegd voor de werking van de hogescholen en de universiteiten in Vlaanderen. Aangezien deze in principe enkel geldig is in voorgenoemde instellingen, werd in artikel 42ter van Onderwijs-decreet XVIII een regeling uitgewerkt voor beide protestantse faculteiten. In se wordt hier een identieke regeling voorzien⁴⁷. De FPG werd al sinds hun ontstaan gesubsidieerd door zowel de Vlaamse als de Franse Gemeenschap, de Evangelische Theologische Faculteit

⁴³ Zie J.-F. HUSSON & J. DURY, *l.c.*, 18 voor inhoud opleiding.

⁴⁴ Zie www.theo.kuleuven.be/page/canoniek; <http://www.kerknet.be/bisdomantwerpen/content.php?ID=298>; <http://www.pastoralezorg.be/127/pastor-woorden/opleiding>.

⁴⁵ Voor een overzicht van deze vormen van financiering zie J.-F. HUSSON & J. DURY, *l.c.*, 19-20.

⁴⁶ Decreet van 4 april 2003 betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen, *Parl. St.* VI. Parl. 2002-03, nr.1571/8, p. 67.

⁴⁷ *Vr. en Antw.* Vlaams Parlement, 17.02.2011 (Vr. nr. 1050 DELVA).

door de Vlaamse Gemeenschap sinds 2007. Tot de introductie van de nieuwe financiering kreeg het FPG een vaste, geïndexeerde toelage. Voor 2009 en 2010 werd haar een minimumbedrag gegarandeerd. In 2011 zijn haar werkingsmiddelen tot ongeveer één derde van het niveau van 2008 teruggevallen, naar 111.000,00 euro. In dit decreet werd ook budgetruimte voor het ETF voorzien.

	Faculteit voor protestantse Godgeleerdheid Brussel	Evangelische Theologische Faculteit Leuven
2000	285.000,00 €	0,00 €
2001	288.000,00 €	0,00 €
2002	292.000,00 €	0,00 €
2003	296.000,00 €	0,00 €
2004	300.000,00 €	0,00 €
2005	305.000,00 €	0,00 €
2006	310.000,00 €	0,00 €
2007	315.000,00 €	100.000,00 €
2008	321.000,00 €	150.000,00 €
2009	285.000,00 €	414.000,00 €
2010	215.000,00 €	419.000,00 €
2011	111.000,00 €	417.000,00 €

BRON: Schriftelijke vraag nr. 61 van de heer Paul Delva tot de heer Pascal Smet, Vlaams minister van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel, 29.10.2009; Toelichting Vlaamse Uitgavenbegroting 2010, 2011.

Zodoende werd de Evangelische Faculteit Leuven tot 2009 ten belope van 25% van haar kosten gefinancierd door de Vlaamse overheid⁴⁸. Sinds het invoeren van een organiek financieringsmechanisme is dit echter niet meer het geval. Het is dus niet langer gerechtvaardigd dat zij hogere studiegelden vraagt dan de huidige openbare maxima. Door haar accreditatie en financiering zijn beide instituten dus in zekere mate ingepast in het Vlaamse openbare onderwijslandschap. De instituten vallen echter niet onder hetzelfde regime van (financiële) controle en toezicht als de openbare universiteiten en hogescholen. Deze worden beperkt tot een nazicht van het jaarverslag en de jaarrekening. Wel vallen de instituten onder hetzelfde stelsel van kwaliteitszorg en accreditatie.

De subsidies van beide faculteiten worden echter enkel uitgereikt op basis van de onderwijscomponent van hun opdracht. Er is tot nog toe geen faciliteit in de financieringsregeling opgenomen voor de onderzoekswerking van beide instellingen. Minister Smet stelde hierover: “De beide instellingen hebben dan een voorstel van financieringsmechanisme ingediend, dat naar analogie van de universiteiten voorziet in een onderzoekscomponent. Mijn kabinet en mijn administratie hebben daarover gesprekken gevoerd met de beide instellingen. Een mogelijke formule is de ontwikkeling van een onderzoeksgedeelte afgeleid van het onderwijsdeel zoals dat nu wordt vastgesteld volgens de decretale bepalingen vastgelegd in artikel 42ter. Ik wil die bijkomende onderzoeksfinanciering wel koppelen aan een samenwerking op het vlak van onderzoek en onderwijs met een andere binnenlandse of buitenlandse universiteit of universiteiten, als een vorm van kwaliteitsgarantie. Er lopen op dit ogenblik reeds gesprekken voor een samenwerking tussen de Evangelische Theologische Faculteit en de Vrije Universiteit Amsterdam.”⁴⁹.

⁴⁸ X, *Financiële steun*, Evangelische Theologische Faculteit, Leuven [20.01.2011ETF.edu.nl: <http://www.etf.edu.nl/financiele-teun/algemeen.html>].

⁴⁹ *Vr. en Antw.* Vlaams Parlement, 2010-2011, 17.02.2011 (Vr. nr. 1050 DELVA).

In de context van een mogelijke imamopleiding kunnen de evangelische faculteiten tot voorbeeld strekken. Als geen enkele universiteit het initiatief wil nemen, of niet geacht wordt vorm te kunnen geven aan een bevredigend programma, zou een autonoom instituut dezelfde rol op zich kunnen nemen. Eventueel zou de financiering van dit instituut, naar analogie met de evangelische faculteiten, afhankelijk kunnen worden gemaakt van samenwerking met buitenlandse instellingen (ook in de islamitische wereld) die gereputeerd zijn qua islamitische theologie. Een zulke samenwerking wordt hoe dan ook door verschillende commentatoren als ‘conditio sine qua non’ voor de acceptatie van een confessioneel georiënteerde opleiding binnen de moslimgemeenschap en binnen het Europese universitaire landschap gezien⁵⁰.

Als men wil uitgaan van de creatie van een instituut sui generis, moet men er echter wel rekening mee houden dat het instituut, omdat het niet onder het reguliere financieringsmechanisme van de openbare universiteiten zou vallen, niet onder hetzelfde regime van (financiële) controle en toezicht zal vallen. Deze wordt dan beperkt tot een nazicht van het jaarverslag en de jaarrekening. Wel valt zulk een instituut onder hetzelfde stelsel van kwaliteitszorg en accreditatie⁵¹.

2.4.3. *Andere institutionele constructies*

Vlaanderen kent ook andere decretaal erkende instituten voor managementopleidingen (zoals de VLGMS, voor de opleiding van deskundigen op gebied van ontwikkeling IOB of voor bijzondere domeinen van onderzoek of onderwijs IJS en andere). In sommige gevallen gaat het om afzonderlijke rechtspersonen (bijvoorbeeld VLGMS); in andere gevallen over autonome instituten die binnen de universiteit een specifiek statuut krijgen (IOB, IJS). Ook de rechtenopleiding binnen de UHasselt, geïntegreerd als faculteit binnen de UHasselt maar ingericht in het kader van de tUL, als samenwerking tussen de UHasselt, de UM en de K.U.Leuven, kan als blauwdruk dienen. In wat volgt worden de relevante kenmerken van de VLGMS en voornoemde juridische opleiding belicht.

2.4.3.1. *De Vlerick Leuven Gent Management School*

De Leuvense MBA-opleiding en de Gentse Vlerick School voor Management, die in 1998 van de universiteit werd losgekoppeld, gingen in 1999 op in de nieuw ontstane VLGMS. De K.U.Leuven en de UGent werden ‘peteruniversiteiten’ van een nieuwe, autonome entiteit met interuniversitair statuut⁵². Dit naar het decreet van 1999⁵³, dat de erkenning en subsidiëring van de door het decreet benoemde instellingen afhankelijk maakt van (onder meer) het sluiten van samenwerkingsakkoorden met minstens twee universiteiten. De VLGMS is een zelfstandige instelling met eigen rechtspersoonlijkheid. Met de overheveling van de opleidingen werden ook de gerelateerde financiële middelen overgeheveld van de universiteiten naar de VLGMS.

Door haar specifieke relatie met de twee peteruniversiteiten heeft de VLGMS de mogelijkheid om een autonome koers te combineren met een ‘grote kritische massa aan professoren’, en kunnen studenten en personeel gebruikmaken van de sociale voorzieningen van de twee universiteiten. Eén vertegenwoordiger van elk van de universiteiten waarmee een samenwerkingsovereenkomst gesloten wordt is ambtshalve lid van de raad van bestuur van de VLGMS. Ze profiteert ook van externe kwaliteitsbewaking: een permanent overlegcomité met vertegenwoordigers van de drie instellingen onderzoekt, evalueert en sti-

⁵⁰ M. BAHADIR in B.URCA, *l.c.*, 414 ; U. RUDOLPH, *e.a.*, *l.c.*, 10.

⁵¹ *Vr. en Antw.* Vlaams Parlement nr. 61, 2009-2010, 30.11.2009 (Vr. nr. 61 DELVA).

⁵² Het officieel statuut van de VLGMS luidt ‘Instelling van openbaar nut’. Zij is door het decreet bij machte universitaire getuigschriften uit te reiken voor sommige van haar managementopleidingen.

⁵³ Decreet van 18 mei 1999, betreffende sommige instellingen van openbaar nut voor postinitieel onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijke dienstverlening.

muleert de samenwerking⁵⁴. Sinds het decreet betreffende het onderwijs XVIII van 4 juli 2008 wordt de UAMS gelijk behandeld met VLGMS. Ten voordele van de UAMS werd het voornoemde decreet uit 1999 aangepast, en werd de samenwerkingsvoorwaarde teruggebracht tot één universiteit.

Een dergelijke constructie sluit aan bij de constructie die CeMIS voor ogen hield bij de presentatie van haar stappenplan naar een HIIS: een autonome instelling met rechtspersoonlijkheid en een geïnstitutionaliseerde peterschapsrelatie met minstens één andere universiteit.

2.4.3.2. *De rechtenopleiding aan de Universiteit Hasselt*

Volgens het decreet betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen uit 2003⁵⁵ is er nog een hybride institutionele constructie mogelijk in het Vlaamse onderwijslandschap. Verschillende instellingen van hoger onderwijs kunnen gezamenlijk een opleiding organiseren. De bachelor- en masteropleiding in de Rechten aan de UHasselt is een gezamenlijk initiatief van de UHasselt, UM en de K.U.Leuven.

De bacheloropleiding ging in 2008 van start. Vanaf volgend jaar wordt ook een masteropleiding aangeboden. Deze zal ook hoofdzakelijk door academisch personeel van de UHasselt worden onderwezen, terwijl enkele modules worden onderwezen door professoren van de twee andere instellingen⁵⁶. Door de intensieve samenwerking die aan de bron van de opleiding ligt, zijn er tevens directe doorstromingsmogelijkheden naar rechtenmasters in Maastricht en Leuven. Daartoe zijn ‘voorsorteertrajecten’ voorzien in derde bachelor. Het onderwijs wordt door professoren van de drie universiteiten ontwikkeld en onderwezen, maar vindt plaats aan de UHasselt. Sinds juli 2009 is er een ontkoppeling tussen de functie van decaan van de faculteit Rechten; en de functie van directeur van het interuniversitair opleidingsbestuur. In het opleidingsbestuur faculteit Rechten zetelt telkens een academicus uit de andere inrichtende universiteiten⁵⁷.

2.4.4. *Postacademische vorming ‘Verdieping in de Islam’*

Deze PAVO werd voordien al kort besproken in 2.1. Zij was de eerste publiek gefinancierde vorming voor islamitische voorgangers in Vlaanderen⁵⁸. Om de vorming vorm te geven en te beheren werd er gebruikgemaakt van een stuurgroep met vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid, van de UA, van de EMB, de inspecteurs-adviseurs van het islamonderwijs in Vlaanderen. Ook medewerkers van de IFE-Gent⁵⁹ en de Erasmushogeschool Brussel werden betrokken⁶⁰.

Als promotoren traden professoren Christiane Temmerman, Walter Nonneman en Paul Mahieu op. Vier docenten werden verzocht om de opleiding te verzorgen, waarvan twee docenten van de Universiteit van Leiden. De opleiding werd niet ingericht voor islamitische voorgangers of imams. Ze richtte zich op een honderdtal godsdienstleerkrachten Islam in het secundair onderwijs dat al beschikt over een tertiair diploma, al eerder

⁵⁴ X, “Peteruniversiteiten” op *Vlerick.be*.

⁵⁵ Decreet van 4 april betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs, art. 95.

⁵⁶ X, *Studenten Rechten kunnen Master volgen aan UHasselt*, 19.03.2011 [26.05.2011, Universiteit Hasselt, <http://www.uhasselt.be/UH/nl/Actueel/Actueel-Nieuws/Actueel-Nieuws-2011/Studenten-rechten-kunnen-master-volgen-aan-UHasselt.html>].

⁵⁷ X, *Persmededeling 7-7-2009: Professorenkorps in Faculteit Rechten uitgebreid*, 07.07.2009 [26.05.2011, Universiteit Hasselt, <http://www.uhasselt.be/UH/nl/Actueel/PersTijdschriftenMedia/ToonPersmededeling.html?i=330>].

⁵⁸ Zie p.23-25 J.-F. HUSSON & J. DURY, *l.c.*, voor vormingssituatie imams in België.

⁵⁹ Islamitische Faculteit van Europa Gent. Deze instelling is een privaat alternatief zonder erkenning van de Vlaamse overheid, dat vanuit een theologische invalshoek tertiair onderwijs aanbiedt.

⁶⁰ J. WAUTERS, *Eindrapport postacademische vorming ‘Verdieping in de islamitische godsdienst’ (25 ECTS) UA – CeMIS*, 31.10.2010 (ongepubliceerd rapport).

erkend werd door de EMB, maar nog geen aanvullende opleiding in verband met de islam genoot. De inspecteurs-adviseurs maakten de opleiding verplicht voor de leerkrachten in functie. Ze werden ook geacht het Nederlands machtig te zijn en een degelijke kennis te hebben van de Engelse taal.

Er werden circa 100 inschrijvingen voorzien. Uiteindelijk waren 79 studenten ingeschreven, waarvan 47 het beoogde profiel hadden. De resterende studenten werden toegelaten toen bleek dat het beoogde aantal niet gehaald zou worden. Zij bezaten een professionele bachelorgraad of equivalent. Uiteindelijk slaagden 35 van de 79 studenten na twee zittingen.

In haar beoordeling merkten de docenten op dat er een groot niveauverschil op te merken viel tussen de studenten. De beslissing om ook professionele bachelors toe laten zou best herzien worden. Bij de studenten viel een groot enthousiasme voor de opleiding op te tekenen. Velen waren teleurgesteld bij de waarde van het certificaat en vroegen zich af of ze opnieuw aan examens konden deelnemen bij falen. Ze waren ook teleurgesteld over de verhouding contacturen/studie, wat volgens de docenten veroorzaakt wordt door de beperkte financiële middelen. Enkel door een kruissubsidiëring door de Universiteit Antwerpen kon de opleiding verzorgd worden⁶¹.

Algemeen werd de PAVO door docenten en promotoren echter positief gewaardeerd. CeMIS stelde dan ook in december 2009, samen met de inspecteurs-adviseurs van het islamitisch onderwijs, een beheersovereenkomst met het Departement Onderwijs ter oprichting van de Academische Werkgroep Islamitische Studies (AWIS) op:

“Het AWIS zal worden aangestuurd door een academische raad waarin een vertegenwoordiging van verschillende moslimgemeenschappen, de Vlaamse universiteiten en hogescholen die wensen toe te treden en de overheid voorzien wordt. Het AWIS wordt verankerd in het bestaande CeMIS zodat maximaal gebruikgemaakt kan worden van synergie wat betreft administratie, onderzoek en opvolging van de diverse projecten.

Met de oprichting van de academische werkgroep wordt continuïteit van de postacademische vorming voor leerkrachten Islam in het secundair onderwijs gegarandeerd. Tevens wordt een aanzet gegeven voor wetenschappelijk onderzoek in islamitische studies. Het kan – na grondige evaluatie van de opportuniteit – een aanzet zijn voor de organisatie van een opleiding van islamkaders of zelfs ‘imams van eigen bodem’⁶².

Zoals reeds vermeld kwam nog geen reactie op deze aanzet.

2.4.5. *Opleiding ‘Sciences religieuses: islam’ aan de UCL*

Aan de UCL bestaat de postacademische vorming ‘Sciences religieuses: islam’, die ingericht wordt in samenwerking met de Facultés universitaires Saint-Louis en het Institut Supérieur Pédagogique Galilée. Deze werd drie academische jaargangen na elkaar (2006-2009) georganiseerd, met een onderbreking in 2009-2010. Dit academiejaar werd de vorming opnieuw ingericht. De opleiding wordt gesteund door de minister van Onderwijs van de Franse Gemeenschap⁶³. Ze is bedoeld voor iedereen die reeds een universitair diploma behaalde en zich wil verdiepen in de islamitische godsdienst. Afgestudeerden behalen een ‘universitair certificaat’, op basis van de regeling het décret définissant l’enseignement

⁶¹ Correspondentie met Joris Wauters, coördinator CeMIS.

⁶² X, *Beheersovereenkomst voor een Academische Werkgroep Islamitische Studies*, 12.2009 (ongepubliceerd).

⁶³ X, *Formation continue: Sciences religieuses: islam*, 2008 [14.06.2011, UCL, http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/epl-corta/documents/Formation_continue_2008-2009.pdf].

supérieur van 31 maart 2004⁶⁴. De opleiding wordt geleid met de bedoeling “op de best mogelijke manier, binnen het bestaande universitaire kader, Belgische universitaire instanties te integreren met personen die afkomstig zijn uit de religieuze islamitische gemeenschap”. Terwijl het opleidingsbestuur bestaat uit academici uit de betrokken universitaire instanties, bestaat de ‘adviserende wetenschappelijke raad’⁶⁵ uit de inspecteurs-adviseurs van het Franstalige islamonderwijs, wetenschappers en vertegenwoordigers van de islamitische gemeenschap⁶⁶.

3. Buitenlandse precedentes en evoluties

De inrichting van een theologische opleiding in Vlaanderen vindt niet op een academisch eiland plaats. Er dient geleerd te worden uit de evoluties, succesverhalen en mislukkingen van onze buurlanden. Het verband leggen tussen deze ervaringen en deze inzet dient een vanzelfsprekende reflex te zijn. De diverse moslimgemeenschappen hebben hun eigenheid, aangepast aan de lokale omstandigheden. Verscheidene juridische en lokaal-culturele kaders bemoeilijken de vergelijking. De effecten van die lokale omstandigheden en van een verschillende beleidsmatige aanpak met betrekking tot moslims met een gelijkaardige culturele en sociale bagage verdienen een gedegen analyse in deze nota.

Voor een quasi exhaustief overzicht van opleidingsmogelijkheden voor religieuze voorgangers verwijs ik naar het rapport ‘Naar een opleiding voor imams in België: referentiepunten in België en Europa’ van de Koning Boudewijnstichting⁶⁷. Dit rapport is een must voor diegenen die een totaalbeeld verlangen: een uitgebreide vergelijking tussen de verscheidene Europese systemen van openbare financiering van religies, religieuze educatie en onderwijs voor bedienaars van erediensten. Dit hoofdstuk, en bij uitbreiding deze nota, bouwt verder op dit rapport, en poogt dat in haar weergegeven informatie deels up to date te brengen. In dit hoofdstuk zal ik me beperken tot 1) relevante eigenschappen van de modellen ter vergelijking en contrast met de specifieke situatie waarin Vlaanderen zich bevindt en 2) recente evoluties in de ons omringende landen in verband met de (openbare) opleidingen voor de bedienaars van de erediensten. Informatie over modaliteiten van de financiering van gemeenschappen en opleidingen, vakinhouden enzovoort, worden beperkt tot wat relevant is voor het belichten van de genomen beleidsmaatregelen en een vergelijking met de Vlaamse situatie.

Hoewel private initiatieven zoals de Islamitische Faculteit Gent en de Islamic University of Europe, (verschillende Europese steden) in elk besproken Europees land aanwezig zijn, beperkt deze nota zich tot openbare initiatieven en initiatieven die in samenwerking met openbare instellingen van hoger onderwijs georganiseerd worden of zullen worden. Hoewel deze conceptnota zich specifiek richt op een universitaire, theologische opleiding, worden ook professioneel georiënteerde en niet-confessionele (deel)opleidingen aangehaald die ter vergelijking dienen.

3.1. Relevante opleidingsmodellen

In deze lijkt het nuttig aan te vangen met de algemene categorisatie van Europese opleidingsmodellen door de Koning Boudewijnstichting. In alle bestudeerde landen, zelfs het laïcistische Frankrijk, zien we een zekere expliciete vorm van samenwerking tussen de geloofsgemeenschappen en de openbare instellingen van hoger onderwijs. De wijze van

⁶⁴ Décret définissant l’enseignement supérieur, favorisant son intégration dans l’espace européen de l’enseignement supérieur et refinançant les universités, 31.03.2004, *Parl. St.* Parlement du Communauté Française, 28769 [16.05.2011, Gallilex, http://www.gallilex.cfwb.be/document/pdf/28769_000.pdf].

⁶⁵ *Conseil consultatif scientifique*.

⁶⁶ X, *Formation continue: Sciences religieuses: islam*.

⁶⁷ J.F. HUSSON & J. DURY, *o.c.*

financiering van de religieuze gemeenschappen op beleidsniveau is onlosmakelijk verbonden is met de modaliteiten van de opleiding⁶⁸. Daarom zal per besproken land vooreerst een korte beschrijving van de relevante kenmerken van het religieuze financieringsmodel volgen.

	België	Frankrijk	Nederland	Groot-Brittannië	Duitsland	Zweden
Instellingen	Seminaries en theologische faculteiten aan katholieke universiteiten Universitaire Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid (Brussel) Evangelische Theologische Faculteit (Heverlee)	Faculteiten voor prot. en kath. godgeleerdheid van de universiteit van Straatsburg: leiden bedienaars van de katholieke en protestantse erediensten op.	De universiteiten (v/h Rijk en andere) leiden bedienaars van de eredienst v/d versch. kerkgenootschappen op. Universiteit(en) verbonden aan religieuze of levenbesch. gemeenschappen kunnen worden erkend en gesubsidieerd.	Diploma's v. protestantse en joodse opleidingscolleges en v. katholieke seminaries gelidig aan erkende universiteiten.	Opleiding verzekerd door erediensten en gegeven in samenwerking met de universiteiten en de instellingen voor hoger onderwijs.	Opleiding verzekerd door erediensten en gegeven in samenwerking met de universiteiten en de instellingen voor hoger onderwijs.
Erediensten	Katholieke, protestantse	Katholieke, protestantse	Katholieke, protestantse (KPN e.a. kerkgenootschappen), oud-katholieke...	Katholieke, anglicaanse, baptistische, joodse	Katholieke, protestantse, joodse	Katholieke, protestantse

BRON: J.F. HUSSON & J. DURY, *l.c.*, 45

De initiatieven die recentelijk, sinds het verschijnen van deze studie, in de hieronder besproken landen (Duitsland, Nederland, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk) genomen werden, sluiten aan op de institutionele verhoudingen die ten grondslag liggen aan de opleidingen van de bedienaren van de eerder aanwezige godsdiensten. De vier besproken landen werden geselecteerd op de aanwezigheid van recente initiatieven met betrekking tot het inrichten van islamitische academisch-theologische opleidingen vanuit overheid en/of het hoger onderwijs. In wat volgt zal elk van de vier landen besproken worden. Relevante modaliteiten van financierings- en opleidingssysteem, de aanwezige islamitisch-theologische opleidingen/opleidingen voor religieuze voorgangers en de op touw staande ontwikkelingen worden separaat weergegeven. Besloten wordt met een korte synthese en weergave van de beleidsmatige conclusies. Ter beschrijving van het recente maatschappelijke debat in Nederland en Duitsland, dat inhoudelijke parallellen vertoont met het Vlaamse, wordt extra ruimte voorzien.

3.1.1. Frankrijk

3.1.1.1. Financiering religieuze gemeenschappen en opleiding bedienaren van de erediensten

Door het laïciteitsprincipe bestaat er geen financiering van religieuze gemeenschappen uit openbare middelen, hoewel hier uitzonderingen op bestaan⁶⁹. Katholieke priesters worden confessioneel opgeleid aan private instituten. Het Institut Catholique de Paris heeft samenwerkingsakkoorden met twee Sorbonne-universiteiten voor theologische en

⁶⁸ M.M. GHALY, "The Academic training of Imams: Recent Discussions and initiatives in the Netherlands" in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *o.c.*

⁶⁹ Temporalia: Gebouwen, werkingskosten.

canoniek-kerkrechterlijke vakken. Ook is er een uitzonderingssituatie in de regio Alsace-Moselle⁷⁰. Hierdoor zijn er protestantse en katholieke faculteiten aan de (openbare) universiteit van Straatsburg.

3.1.1.2. Opleidingen

In Parijs is er sinds 2008 een gedeeltelijk publiek gefinancierde ‘imamopleiding’ ontstaan, waarbij het theologische deel van de opleiding in de Grand Mosquée de Paris wordt verzorgd, terwijl de module ‘Interculturalité, laïcité et religions’⁷¹ aan het hierboven genoemde Institut Catholique de Paris worden onderwezen, met specifieke aandacht voor de ‘Franse cultuur en wettelijke orde’. Deze verdeling strookt aldus vormelijk met het laïciteitsprincipe, dat een strikte scheiding tussen Kerk en Staat gebiedt. De Grand Mosquée bood de confessionele opleiding reeds aan sinds 1994, maar versterkte de inhoud van zijn curriculum sinds 2005 door de inbreng van een onafhankelijke wetenschappelijke raad⁷². De regering ging met het project eerst aankloppen bij twee andere Parijse universiteiten, waar het in beide gevallen door de universitaire leiding werd afgekeurd omwille van respect voor het laïciteitsprincipe⁷³. Het gaat om een model dat eerder aansluit bij het duale seminarie/universiteitsmodel dat we ook in ons onderwijslandschap terugvinden. Deze opleiding valt te betitelen als een de facto duplex-ordovorming. De opleiding vindt plaats in een cyclus van twee jaar, en wordt deels door de staat, moskee en instituut gefinancierd.

3.1.1.3. Ontwikkelingen

In 2010 zijn er onder leiding van minister van Integratie Eric Besson gesprekken opgestart met ‘50 religieuze en culturele vertegenwoordigers’ om twee nieuwe opleidingen op te zetten. Deze opleidingen zullen ‘van hetzelfde type’ (als deze in Parijs) worden⁷⁴. Deze aanpak sluit sterk aan bij het Franse secularisme.

De commissaris van Gelijke Kansen en Diversiteit van de Sarkozy-regering, Yazid Sabeg, pleit ervoor om de opleiding te vestigen waar het voor de staat juridisch mogelijk is om een dergelijk project direct te financieren. Zoals in het hierboven genoemde Straatsburg, waar de concordaatwet toelaat dat er protestantse en katholieke faculteiten aan de universiteit bestaan, die ook officieel geaccrediteerde diploma’s uitreiken.

De Universiteit van Straatsburg rekent erop om in september 2011 aanvang te nemen met een imamopleiding. Het heeft in 2008 een academische basis gelegd met de inauguratie van zijn master islamologie. De universiteitsleiding staat in contact met de Egyptische Al-Azhar universiteit. Ze onderhandelt over de detachering van Egyptische docenten naar Straatsburg (april 2011).

⁷⁰ Daar de regio Alsace-Moselle bij Frankrijk hoorde toen de wet op de scheiding van Kerk en Staat van 1905 gestemd werd, genieten de katholieke, lutheraanse, gereformeerde en joodse eredienst een officieel statuut. De bedienaren worden door de staat betaald. De overheid mag invloed uitoefenen op hun opleiding.

⁷¹ “Le cycle de cours est de 214 heures réparties entre la culture générale (histoire, français), le droit au sens large (droit français, droits de l’homme, parité, gestion), la culture religieuse (les religions en France, la laïcité) et l’interculturalité” - uit AFP, “Eric Besson annonce de futures formations d’imam à l’université” in *Le Monde*, [24.04.2011, *Le Monde*, <http://www.lemonde.fr/imprimer/article/2010/05/11/1349990.html>],

⁷² J.-F. HUSSON & J. DURY, *l.c.* 52-53.

⁷³ A.T. ZANGETTI, “Imamausbildung im europäischen Kontext: das Beispiel Schweiz” in B.UCAR, *l.c.*, 123. ; AFP, “Formation des Imams: Une équation difficilement soluble dans la laïcité” in *L’Express* [26.04.2011, *L’Express*, http://www.lexpress.fr/actualites/1/societe/formation-des-imams-une-equation-difficilement-soluble-dans-la-laicite_979501.html, 26.04.2011].

⁷⁴ *Ibidem*.

3.1.2. Duitsland

3.1.2.1. Financiering religieuze gemeenschappen en opleiding bedienaren van de erediensten

Terwijl de erkende religieuze gemeenschappen publiekrechtelijke rechtspersonen zijn, zijn de niet-erkende religieuze gemeenschappen georganiseerd in publiekrechtelijke verenigingen. De erkende gemeenschappen worden grotendeels gefinancierd door middel van een kerkbelasting waarbij de belastingbetaler kan aangeven naar welke erkende religie zijn belastinggeld gaat⁷⁵. De islam is nog niet erkend, bij gebrek aan een representatief centraal vertegenwoordigend orgaan.

In Duitsland beschikken de protestantse, de katholieke en de joodse eredienst over universitaire instellingen of faculteiten waarvan de titels erkend worden en die openbare financiële steun genieten. In het Duitse recht gaat het hier om een ‘res mixta’, een gemeenschappelijke aangelegenheid van Staat en Kerk⁷⁶. Zowel bedienaren van erediensten als leerkrachten worden uitsluitend aan universiteiten opgeleid, waardoor een meer praktisch georiënteerde hogeschoolopleiding voor religieuze voorgangers uitgesloten lijkt. Duitsland kan beschouwd worden als het land waar recentelijk de meest radicale stappen zijn gezet.

3.1.2.2. Opleidingen

Op aanbeveling van de centrale wetenschappelijke adviesraad, schreef de Duitse Onderwijsminister een project uit waarbij universiteiten hun concepten voor een volwaardige Bama-studierichting ter opleiding van imams konden indienen⁷⁷. Voor elke universiteit werd 4 miljoen euro ter beschikking gesteld vanuit de Federale Regering. In oktober 2010, tijdens de eerste erkenningsronde, werden uiteindelijk twee opleidingen erkend en voorzien van financiële middelen⁷⁸. Vijf jaar lang worden de geselecteerde universiteiten gesubsidieerd om hun concept te verwezenlijken en hiertoe professoren, medewerkers en doctorandi te financieren. In Tübingen worden de middelen van de bond gecompenseerd met 4 miljoen van het land Baden-Württemberg, en 4 miljoen van de universiteit⁷⁹. Deze 1/3-verdeling geldt ook voor de andere opleiding. Zowel in Tübingen als Münster/Osnabrück zal de bacheloropleiding van start gaan in het eerste semester van academiejaar 2011/2012. Er wordt aanvang genomen met een bacheloropleiding, om dan uiteindelijk te evolueren naar een master- en doctoraatsopleiding. In de herfst van 2011 kunnen zo rond de 400 studenten de opleiding aanvatten. In Osnabrück is eind september 2010 al aanvang genomen met een postacademische opleiding voor imams. Deze opleiding bestaat naast pedagogische modules uit modules die de islamitische voorgangers moeten vertrouwd maken met “de Duitse rechtsstaat en de Europese verlichting.”⁸⁰

Bij het opzetten van het plan betrof Schavan het grootste vertegenwoordigende orgaan van de moslims in Duitsland, de ZDM. Een formule werd uitgetekend waarbij, naar analogie met de evangelische en katholieke opleidingen aan de faculteiten van openbare universiteiten, islamitische vertegenwoordigers samen met academici de opleidingen zullen beheren. De universitaire vertegenwoordigers zullen over de kwaliteit van de opleiding

⁷⁵ J.-F. HUSSON & J. DURY, *l.c.* 69-70. Zie ook recent wetsvoorstel: L. SANNEN & M. TEMMERMAN, *l.c.*

⁷⁶ M. MEYER-BLANCK, “Erfahrungen auf dem Hintergrund der Ausbildung evangelischer Theologinnen und Theologen” in B. URCA, *l.c.*, 335. Zie ook hoofdstuk 2.3 voor referentie aan de grondwettelijke verplichting tot publiek gefinancierd godsdienstonderwijs.

⁷⁷ A. GABRIEL, “Bessere Integration durch Imame “Made in Germany”?” in *Die Presse*, 24.09.2010, 6.

⁷⁸ X, *Presse-mitteilung: BMBF fördert den Aufbau Islamischer Studien in Tübingen und Münster/Osnabrück*. BMBF, Berlijn, 14.10.2010 [15.12.2010, BMBF, <http://www.bmbf.de/press/2965.php>].

⁷⁹ S. SUCHY, “Land finanziert Imam-Ausbildung zu einem Drittel” in *Staatsanzeiger*, 06.10.2010 [24.05.2011, Staatsanzeiger, <http://www.staatsanzeiger.de/politik-und-verwaltung/nachricht/artikel/land-finanziert-imam-ausbildung-zu-einem-drittel/>].

⁸⁰ A. REIMANN, “Erste deutsche Uni started Seminare für Imame” in *Der Spiegel*, 07.10.2010 [14.12.2010, Der Spiegel, <http://www.spiegel.de/unispiegel/studium/0,1518,721672,00.html>].

waken, terwijl de islamitische vertegenwoordigers geen directe invloed uitoefenen op de inhoud van een opleiding, maar wel bezwaar kunnen aantekenen tegen kandidaat-docenten.

3.1.2.3. Ontwikkelingen

Bij een tweede erkenningsronde, die nog dit jaar lijkt te gaan plaatsvinden, zullen hoogstwaarschijnlijk nogmaals twee opleidingen erkend worden. De Universiteit Erlangen-Nürnberg, die niet geselecteerd werd, werd in de woorden van de Zwitserse islamoloog Reinhard Schulze niet uitgekozen omdat hier “de lerarenopleiding zou ingebed worden in een theologische opleiding, en niet omgekeerd.”. Schavan legt de focus dus op de pedagogische kant van de opleiding – de afgestudeerden moeten “niet enkel theologisch kunnen reflecteren, maar dit kunnen overbrengen binnen hun gemeenschap en naar buiten toe”⁸¹. Deze focus valt ook te herkennen in de gedeelde opleiding aan de universiteiten van Münster en Osnabrück: De pedagogische expertise van Münster wordt gecombineerd met de theologische reputatie van Osnabrück.

Bij de volgende selectieronde zou Erlangen-Nürnberg echter een goede kans maken. De islamitische leraarsopleiding van de universiteit wordt namelijk beschouwd als een van de succesverhalen in het Duitse academische landschap met betrekking tot islamonderricht. Bij gebrek aan een centraal orgaan werd de IRE erkend als gesprekspartner door de bondsstaat en de universiteit, hielp mee een curriculum opstellen voor een lokale school en werd geconsulteerd bij de aanstelling van de professoren. De IRE erkent de opleiding, en er is sprake van een hoge mate van aanvaarding van de moslimgemeenschap in de hele bondsstaat⁸². Ook de Universiteit Frankfurt zal in de herfst met een bacheloropleiding starten, en hoopt met zo’n 100 studenten te kunnen starten. Zij ontvangen hiertoe echter geen extra middelen, maar geloven op eigen kracht een succesvol concept te kunnen ontwikkelen⁸³.

Ook lijkt niet zeker of de imams überhaupt aan werk zullen raken na hun opleiding. Doordat moslims in Duitsland geen kerkbelasting betalen kunnen vele moskeegemeenschappen enkel door het buitenland uitgestuurde of onbezoldigde imams financieren. De moskeegemeenschappen die zelf een volwaardig betaalde imam onderhouden zijn sterk in de minderheid⁸⁴. Ook worden de plannen van Schavan door enkele moslimverenigingen niet of slechts gedeeltelijk ondersteund⁸⁵.

Om de beroepsuitwegen voor afgestudeerde imams te verruimen opperde de minister-president van Nedersaksen, Uwe Schünemann, reeds om hen een halftijdse betrekking leraar Islamitische Godsdienst in Nedersaksische scholen te garanderen⁸⁶.

3.1.2.4. Maatschappelijk debat

Deze stap stoot niet enkel op de verwachte oppositie uit anti-islamhoek. Verscheidene bezwaren worden door tegenstanders opgeworpen. Ten eerste wordt de vraag gesteld of de houding van de regering strookt met de vrijheid van religie. Volgens minister Schavan wordt de opleiding met openbare middelen gefinancierd om de ontwikkeling

⁸¹ X, “Grünes Licht für Imam-Ausbildung” in *Ostsee-Zeitung*, 14.10.2011 [14.12.2010, *Ostsee-Zeitung*, http://www.ostsee-zeitung.de/usedom/index_artikel_komplett.phtml?SID=98c14ca12fdce986d44dda307bba92e3¶m=news&id=2923904].

⁸² B.S. JOHANSEN in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *l.c.*, 453-454.

⁸³ X, *Uni Frankfurt startet Studiengang für Islam-Gelehrte* in *Der Spiegel*, 21.10.2011 [23.01.2011, *Der Spiegel*, www.spiegel.de/unispiegel/studium/0,1518,druck-724524,00.html].

⁸⁴ A. BRANDT & M. POPP, “Attacken aus dem Hinterhalt” in *Der Spiegel*, 13.09.2010.

⁸⁵ *Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion*, de grootste islamitische vereniging, die onder Diyanet, het Turkse religieuze ministerie staat, uitte zich kritisch tegenover de plannen van Schavan en houdt, op de vraag of zij de opleiding mee willen beheren, zijn beslissing nog altijd in beraad.

⁸⁶ A. BRANDT & M. POPP, *o.c.*

van een ‘Euro-islam’ te bespoedigen⁸⁷, wat voor tegenstanders een duidelijke inmenging in intra-islamitische aangelegenheden vormt. Ten tweede worden er bezwaren geuit bij de structuur van de opleiding. Een opleiding die volledig aan de universiteit plaatsvindt, wordt volgens onder meer een studie van het Schweizer Nationalfonds niet gewenst door een meerderheid van de Europese moslimgemeenschap. Ten derde stellen experts zich vragen bij de manier waarop de moslimgemeenschap betrokken wordt bij de opleidingen: treedt zo geen ongewenste privilegiëring van bepaalde, hiërarchisch gestructureerde moslimverenigingen op. De vertegenwoordigers van organisaties als de Diyanet en de ZDM zullen mede de opleidingen beheren. Hoe valt dit te verdedigen, als kleinere, minder hiërarchisch gestructureerde gemeenschappen geen subsidies ontvangen voor de opleiding van hun predikers⁸⁸?

Voorstanders van de houding van de overheid en de mede door haar bewerkstelligde institutionele verhoudingen wuiven de hen voorgehouden kritiek gedecideerd weg: de ontwikkeling van die Europese islam is inderdaad een ontwikkeling die vanuit de islamitische geloofsgemeenschap zelf dient te komen, maar men gelooft dat een zulke opleiding tot deze evolutie kan bijdragen. De overheid overschrijdt ook haar bevoegdheden niet: de academische vrijheid wordt niet in vraag gesteld, net als de vrije meningsuiting van de religieuze gemeenschappen. Ook wordt geen enkele religieuze gemeenschap verplicht om de opleidingen te erkennen en/of haar gediplomeerden te werk te stellen. Ook luidt het dat de wijze waarop de samenwerking met de islamitische geloofsgemeenschappen georganiseerd wordt de enig mogelijke is: het is wenselijk met zoveel mogelijk representatieve verenigingen een consensus te bereiken. Klachten dat niet-georganiseerde moslims niet vertegenwoordigd worden zijn echter paradoxaal.

3.1.3. *Nederland*

3.1.3.1. *Financiering religieuze gemeenschappen en opleiding bedienaren van de erediensten*

Wettelijk zijn alle financiële banden tussen de overheid en de religieuze gemeenschappen sinds 1983 verbroken. De overheid is dus gestopt met het direct financieren van de erediensten. Wel zijn er nog directe subsidies voor onder meer gebouwen, sociale activiteiten, aalmoezeniers, evenals organieke subsidies aan openbare onderwijsinstellingen die confessionele opleidingen inrichten.

In Nederland leiden publieke en private hogere onderwijsinstellingen bedienaren van de erediensten op. Private universiteiten die gelieerd zijn aan een bepaalde religieuze gemeenschap kunnen erkend worden door de overheid en gesubsidieerd worden. In Nederland is zowel het duplex-orde als het simplex-ordomodel aanwezig. Die dualiteit is verbonden met de verzuilde geschiedenis van het Nederlandse onderwijslandschap. In de eenledige logica van de simplex-orde vindt confessioneel onderwijs plaats binnen de universitaire instelling. De Vrije Universiteit Amsterdam, met haar protestantse erfgood, bevindt zich binnen deze traditie. De Leidense Universiteit sluit aan bij het tweeledige duplex-orde-principe, waarbij de opleiding duidelijk wordt opgesplitst in een wetenschappelijk en een confessioneel deel, waarbinnen ruimte wordt gelaten (gespecialiseerde religieuze rechtsleer, recitatie van religieuze teksten) aan aanvullende initiatieven uit de religieuze gemeenschap⁸⁹.

⁸⁷ BUNDESMINISTERIUM FÜR BILDUNG UND FORSCHUNG, *l.c.*: [...]Wir wollen zugleich dazu beitragen, dass die vier Millionen Muslime, die in Deutschland leben, in unserer Gesellschaft beheimatet sein können.”.

⁸⁸ L. WICK, “Der Staat und die Imame” in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24.03.2011. [24.04.2011, FAZ, <http://www.faz.net/artikel/C30297/imamausbildung-der-staat-und-die-imame-30331479.html>].

⁸⁹ M.M. GHALY, “the Academic training of Imams: Recent Discussions and initiatives in the Netherlands” in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *l.c.*, 372-374.

3.1.3.2. Opleidingen

Net als in ons land werd er in Nederland ook geworsteld met de verhouding van de opleiding aan de verschillende Nederlandse moslimgemeenschappen. Verkoos de overheid de ondersteuning van het oprichten van een nationale organisatie, prefereerde men contact met één enkele invloedrijke groepering of zou men gebruik gaan maken van een onafhankelijk expertenpanel? Uiteindelijk werd gekozen voor het voeren van rondetafelgesprekken met een aanwezigheid van verschillende groepen en experts, inclusief maar niet uitsluitend de twee erkende vertegenwoordigende organen, het CMO en de CGI⁹⁰. Dit valt te vergelijken met de rondetafelgesprekken naar aanleiding van de studies van Picqueray en de oprichting van de PAVO.

Vrije Universiteit Amsterdam

In de academische jaargang 2005-2006 werd gestart met een opleiding Islamitische Theologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. De VUA verkreeg financiële steun ten belope van 1,5 miljoen euro van het Ministerie van Onderwijs voor een periode van zes jaar. Het VUA-programma biedt een driejarige bachelor en een eenjarige master aan. De richting werd ondergebracht bij de studierichting 'Religie en levensbeschouwing', waardoor er geen nieuwe accreditatie nodig was.

Aan het Centrum voor Islamitische Theologie van de Faculteit der Godgeleerdheid, waar de studierichting werd ondergebracht, worden naast de bachelor de mastervarianten islamitische geestelijke zorg, islamitische jeugdzorg en islamitische levensbeschouwelijke vorming aangeboden. Bij de opstart van de opleiding zeiden zowel CMO als CGI meteen dat het "niet mogelijk is om een imam te worden in twee of drie jaar", en uitten twijfels bij de legitimiteit van de opleiding⁹¹. De opleiding wordt door de verantwoordelijken ook niet 'imamopleiding' als dusdanig. De eerste vijf studenten studeerden in 2009 af in de richting geestelijk verzorger, en vonden allen werk binnen openbare instellingen⁹².

Universiteit Leiden

De UL ontving tussen 2006 en 2010 2,3 miljoen euro specifieke financiële steun. Ze hanteert naar analogie met de VUA het standaard vierjarige Bama-model. Haar opleiding 'Islamitische Theologie' werd wel onafhankelijk gelegitimeerd door de accreditatiecommissie. Als dusdanig is het de eerste geaccrediteerde opleiding aan een openbare instelling in zijn soort in Europa. De opleiding werd expliciet in de markt gezet als een wetenschappelijke opleiding die de basis kan vormen voor een confessionele opleiding tot imam.

Op het confessionele deel van de opleiding was het echter enkele jaren wachten. Er werd eerst naar een consensus met de betrokken islamitische verenigingen gezocht. Het academische personeel van de opleiding in Leiden werd van in den beginne ermee belast om mogelijke wegen naar de inrichting van het confessionele deel van de opleiding te zoeken, samen met de islamitische verenigingen. Hun taak bestond erin de vertegenwoordigers ervan te overtuigen dat de UL geschikt was als locatie voor een ambtelijke imamopleiding. Begin 2007 kwam dan een verzoek tot samenwerking door de voorzitter van een grote Marokkaanse moskeevereniging. Het docententeam besliste om samen te werken met de vereniging omdat het eindeloos wachten op een gemeenschappelijk voorstel van CMO of CGI, of überhaupt een voorstel dat door de meerderheid van de moslimverenigingen gedragen zou worden, zou zijn. Na intensieve onderhandelingen, waar zich uiteindelijk

⁹⁰ Het CMO claimt om en bij de 500.000 moslims te vertegenwoordigen. De kleinere Contact Groep Islam 115.000. Zie J.F. HUSSON en J. DURY, *l.c.*, 59-60.

⁹¹ M. GHALY, "Imamausbildung in Europa: Im Fokus der niederländischen Erfahrungen" in B.URCA, *l.c.*, 210-211.

⁹² A. SCHULLING, *Imamopleiding kampt met hoge uitvalpercentages*, 31.08.2009 [28.04.2011, Wereldjournalisten.nl, http://xls.wereldjournalisten.nl/artikel/2009/08/31/imamopleiding_kampt_met_hoge_uitvalpercentages/].

ook een Turkse moskeekoepel bij aansloot, werd er een akkoord bereikt⁹³. In het voorstel dat werd voorgelegd bij het Nederlandse Ministerie van Onderwijs werd er ook gedifferentieerd binnen het confessionele deel van de opleiding. Verschillende vakinhouden zullen verankerd zijn in respectievelijke theologische en etnische culturen⁹⁴.

Hogeschool InHolland

De HIH is tot nu toe de enige instelling die een professioneel georiënteerde imamopleiding aanbiedt. De hogeschool werkt hierbij samen met vijf koepels die zijn aangesloten bij de CMO. De opleiding werd in april 2005 ondersteund door het Ministerie van Integratie met 400.000 euro, en startte in september 2006. In het academiejaar 2010-2011 zullen 15 tot 20 studenten afstuderen. Na het eerste jaar kunnen studenten voor een specialisatie kiezen: 1) imam, 2) islamitisch geestelijk werker of 3) pedagogisch werker. De opleiding kampt, net zoals de PAVO 'Verdieping in de Islam' aan de UA, met een hoog uitvalpercentage. De HIH heeft inmiddels besloten om een ingangsproof af te nemen van kandidaat-studenten⁹⁵.

3.1.3.3. Ontwikkelingen

Universiteit Leiden

Het is nog altijd wachten op de finalisering van de confessionele deelopleiding aan de universiteit van Leiden. De opleiding zal volgens Yahia Bouyafa van de Raad voor Marokkaanse Moskeeën Nederland volgend academiejaar van start kunnen gaan⁹⁶. In zijn antwoord op het gemeenschappelijke voorstel van universiteit en verenigingen haalde de minister grondwettelijke bezwaren aan bij de openbare financiering van een confessionele opleiding. Nadat deze uit de weg werden geruimd, beloofde het ministerie deze opnieuw te onderzoeken⁹⁷. Door een nieuwe regeling dient het ontwerp voor een confessionele opleiding niet enkel toegekend maar ook mede ingediend te worden door de universiteiten en niet enkel de confessionele organisaties. Daarom wordt het voorstel momenteel herzien⁹⁸.

Hogeschool InHolland

De Turkse koepel Milli Görüs laat bij monde van woordvoerder Yusuf Altuntas weten dat de bij InHolland opgeleide imams van harte welkom zijn. Opvallend daarentegen is dat de UMMON, die ook betrokken was bij de ontwikkeling van deze imamopleiding, inmiddels niet meer verwacht dat de imams van InHolland in Marokkaanse moskeeën aan de slag zullen gaan. Volgens UMMON-voorzitter Mohammed Echarroui voldoet de opleiding niet aan de inhoudelijke eisen die zijn koepel stelt. Zo zou een deel van de docenten zelf geen moslim zijn en hebben de docenten die dat wel zijn, onvoldoende theologische kennis. Ook vanuit academische hoek wordt de opleiding beschouwd als 'van een academisch te gering niveau' om geschikte imams te leveren.

⁹³ M. GHALY, *l.c.*, 212-214.

⁹⁴ E. HAUSCHILDT, "Islamitische Traditionen, Normativität und Wissenschaftlichkeit von Theologie" in B. UCAR, *l.c.*, 256.

⁹⁵ M.M. GHALY, *l.c.*, 386; E. BUTTER, "Gezocht: Polderimams" in *De Pers*, 31.12.2010. 12; A. SCHULLING, *o.c.*

⁹⁶ E. BUTTER, *o.c.*

⁹⁷ M. GHALY, "Imamausbildung in Europa: Im Fokus der niederländischen Erfahrungen" in B. URCA, *l.c.*, 215.

⁹⁸ Correspondentie met M. GHALY.

3.1.3.4. *Maatschappelijk debat*

Bij de bespreking van de Nederlandse situatie lijkt het pertinent even stil te staan bij de breuklijnen die zich aftekenen in het maatschappelijke debat dat tot het ontstaan van de besproken opleidingen leidde. Net als in België en Duitsland werd geschermd met de vrijheid van godsdienst als tegenargument. Opponenten van publiek gefinancierde islamitische confessionele opleidingen argumenteren niet enkel dat het oprichten buiten het prerogatief van de overheid ligt, maar ook het stimuleren van de oprichting van zo'n opleiding, omdat ze zo intervenueert in religieuze zaken. Op deze manier zou ze ingaan tegen de grondwet, en haar uitwerking in de wet op de Openbare Manifestaties van 1988, die het recht van religieuze gemeenschappen bevestigde om de modaliteiten qua opleiding en aanstelling van hun personeel vrij te bepalen.

Voorstanders zoals Mohammed Arkoun, bekleder van de Bijzondere leerstoel Islam aan de VUA en prominent tegenstander van 'importimams', beweerde echter dat de overheid moest trekken en duwen om een 'zo universeel mogelijke opleiding' tot stand te brengen. De overheid interfereert niet: de moskeeverenigingen worden niet verplicht religieuze voorgangers afkomstig uit deze opleiding te werk te stellen. Bovenal stelt hij:

“Als je denkt dat imamtraining enkel de zaken van moslims zelf zijn – omdat je de godsdienstvrijheid respecteert – zal je het moderniseringsproces van de Europese islam tegenhouden.”⁹⁹.

3.1.4. *Verenigd Koninkrijk*

3.1.4.1. *Financiering van de opleiding van bedienaren en religieuze gemeenschappen*

Religieuze gemeenschappen hebben het statuut van 'liefdadige instellingen'. De staat financiert geen enkele eredienst direct, maar door bijdragen voor het onderhoud van bepaalde gebouwen en door de gunstige fiscale situatie ten gevolge van het statuut, ondersteunt zij de religieuze gemeenschappen¹⁰⁰. Deze verhouding is ook van toepassing op de islamitische eredienst. De bedienaren van de meest aanwezige erediensten (anglicaanse en katholieke eredienst) worden opgeleid aan private colleges die tot met erkende universiteiten geassocieerde instellingen behoren. De in het VK bestaande islamitisch-confessionele opleidingen sluiten aan bij dit stamien.

3.1.4.2. *Opleidingen*

In het VK worden problemen van academische geloofwaardigheid, legitimiteit ten aanzien van de moslingemeenschappen en vereisten op vlak van ondernemerschap opgelost door een samenwerking van universiteiten en de moslingemeenschappen te structureren in een sui-generis instituut. Het VK kent enkele instituten die opgericht zijn precies met de bedoeling om zowel academische opleidingen in het domein van islamitische wetenschappen als vormingsprogramma's met een religieuze inslag voor imams, islamitische consultants, aalmoezeniers, en dergelijke aan te bieden. Voorbeelden zijn het Muslim College in Ealing, Londen dat samenwerkt met het Birkbeck College van de Universiteit van Londen, het MIHE dat samenwerkt met Loughborough University in Leicester en het HIL dat samenwerkt met het ICAS, dat erkend wordt door de Universiteit van Middlesex.

Het Muslim College legt de nadruk op vormingen die van belang zijn voor het functioneren van imams in de Britse maatschappij. Een diploma in de Islamitische Studies kan behaald worden via haar samenwerking met het Birkbeck College, ook volgens tweeledig stamien. Het MIHE biedt masters aan, onder meer in islamitische studies en islamitisch

⁹⁹ M. GHALY, "the Academic training of Imams: Recent Discussions and initiatives in the Netherlands" in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *l.c.*, 373.

¹⁰⁰ J.F. HUSSON & J. DURY, *l.c.*, 64.

aalmoezenier. Het HIL biedt een voltijds, achtjarig programma in de islamitische studies aan. Terwijl het ICAS een officieel geaccrediteerde bachelor met niet-confessionele kennis aanbiedt, verwerven de leerlingen gelijktijdig een basiskennis van de traditionele, confessionele, islamitische kennis, waarna ze naar Damascus worden gestuurd om hun Arabisch te perfectioneren, alwaar de studenten aan het HIL ook een bijkomende opleiding op middelbaar niveau krijgen. Een masteropleiding in de islamitische studies kan in een gecombineerde opleiding aan HIL en ICAS behaald worden. Ook doctoreren is mogelijk. Het deel van het programma dat door de HIL wordt verzorgd vindt plaats in de heilige Iranese stad Qom. Na het schrijven van een scriptie kunnen de studenten hun doctoraat aan het ICAS behalen¹⁰¹.

De erkende masteropleidingen aan het ICAS worden georganiseerd met volledige inachtneming van de wettelijke regels, reglementaire bepalingen en academische eisen van de universiteit, maar onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van universiteit en instituut. De postacademische opleidingen worden georganiseerd onder de uitsluitende verantwoordelijkheid van het instituut.

3.2. *Synthese en beleidsmatige conclusies*

In elk besproken land zijn er bij elke ontstane en op te zetten opleiding of instituut islamitische en secularistische verenigingen die zich kanten tegen de opzet van het programma, de mensen die hiermee verbonden zijn of het uiteindelijke doel van de inzet. Door het onderwerp, de diversiteit en niet-hiërarchische aard van de islamitische religieuze organisaties is dit echter onvermijdelijk. Bij de creatie van een opleiding lijkt het dus essentieel te zijn om een vaste en intensieve band aan te gaan met verschillende partners. Voldoende overeenstemming lijkt in deze een moeilijke evenwichtsoefening – een volledige consensus quasi onmogelijk. Verder zien we verschillende manieren om het ontstaan van opleidingen en instituten te stimuleren en te financieren. Wel zien we een constante: overheden kiezen ervoor om hun impliciete of expliciete verhoudingen met de traditionele religieuze gemeenschappen door te trekken naar hun relatie met de moslimgemeenschap. Integratie of associatie van de islam in of met openbare instellingen van hoger onderwijs wordt als een voorwaarde voor de verankering van de islam in de West-Europese, seculiere context gezien. In bijgevoegde tabel wordt een beknopt beeld van de houding van de respectievelijke overheden geschetst. Vervolgens wordt deze houding verder geanalyseerd, teneinde de determinanten van een positieve evolutie te ontwaren.

¹⁰¹ W. NONNEMAN, C. TIMMERMAN, E. PICQUERAY, *l.c.*, 94; M. KAMNAZ & E. EL BATTAIUI, *l.c.*, 66-67.

	Frankrijk	Duitsland	Nederland	Verenigd Koninkrijk
Aard openbaar gefinancierde opleidingen (duur)	Opleiding tot islamitisch religieus voorganger (2 j.)	1) PAVO voor islamitische religieuze voorgangers (1 j.) 2) 2 Bama-opleidingen islamitische theologie, met specifieke focus naar imams (4 j.) 3) Bama-opleiding islamitische theologie, met specifieke focus naar imams (4 j.)	1) Bama-opleiding 'Religie en levensbeschouwing: islam' (4 j.) 2) Bama-opleiding 'islamitische theologie' (4 j.) 3) Professionele bachelor imam – islamitisch geestelijk werker (4 j.)	1) ,Certificaat islamitische studies' & ,Diploma islamitische studies' (n.v.t.) 2) Ma. Islamitische studies, islamitisch geestelijk verzorger (2 j.) 3) Bama-opleiding Islamitische studies (4 j.)
Afstudeerrichtingen	Islamitisch religieus voorganger	1) n.v.t. 2)? 3)?	1) isl. geestelijke zorg, isl. jeugdzorg, isl. levenbeschouwelijke vorming 2) islamic theology 3) Imam/islamitisch geestelijk werker, islamitisch geestelijk verzorger en islamitisch sociaal-pedagogisch werker	1) / 2) Islamitische studies, islamitisch geestelijk verzorger 3) /
Institutionele configuratie	Tweeledig. Samenwerkingsakkoord tussen privaat islamitisch instituut en privaat katholiek instituut	1) Eenledig 2) Eenledig. 1 opleiding vindt plaats aan 2 universiteiten 3) "	1) Eenledig 2) Tweeledig. Samenwerkingsakkoord met isl. Verenigingen ligt op tafel mbt extern deel opleiding 3) niet van toepassing	1) Eenledig. Privaat islamitisch instituut, erkend door universiteit. Onderricht aan instituut. Diploma uitgereikt door universiteit. 2) Eenledig. Instituut sui generis, erkend door universiteit. Onderricht aan instituut sui generis. Diploma's uitgereikt door universiteit 3) ". Instituut sui generis werkt samen met privaat islamitisch instituut

	Frankrijk	Duitsland	Nederland	Verenigd Koninkrijk
Betrokken instituten	Grand Mosquée de Paris, Institut Catholique de Paris	1) Universität Osnabrück 2) Universität Tübingen, Universität Münster/ Universität Osnabrück (gedeelde opleiding) 3) Universität Frankfurt	1) Vrije Universiteit Amsterdam 2) Universiteit Leiden 3) HBO InHolland	1) Muslim College Ealing; Birkbeck College van University College London 2) Markfield Institute of Higher Education; University of Gloucestershire 3) Hawaza Ilmiyya of London; Islamic College for Advanced Studies, University of Middlesex
Betrokkenheid moslimgemeenschap	Zelf inrichtende macht	Vertegenwoordiging in opleidingsbestuur. Bezwaar tegen academisch personeel aantekenen.	1) Diyanet: akkoord om aanvullende opleiding in Turkije te organiseren. Geen georganiseerde vertegenwoordiging in opleidingsbestuur 2) Enkel bestuurd door academici. Informele maar intense samenwerking met moslimgemeenschap (voorstel) 3) Samenwerking(??)	1) Zelf inrichtende macht: privaat instituut 2) Instituut sui generis: specifiek 'college' van de University College of London; co-beheer door moslimgemeenschap en universiteit 3) Co-beheer van instituut sui generis
Openbare financiering (duur)	Ja, specifiek. Gedragen door moskee, Institut Catholique en overheid	1) Ja, organiek. 2) Ja, 4 miljoen � voor elke erkende opleiding door zowel universiteit, Bundesland als Bund + organiek (5 j.) 3) Ja, organiek. Geen specifieke financiering na mislopen erkenning	1) Ja, 1,5 miljoen � specifiek door onderwijs (6 j.) + organiek 2) Ja, 2,3 miljoen � specifiek door onderwijs (5 j.) + organiek 3) Ja, 400.000 � specifiek door integratie + organiek	1) Ja, organiek, via financiering erkennende universiteiten 2) 3)

Nederland

Nederland kan beschouwd worden als een pionier, en zal dit jaar de eerste ‘polderimams’ leveren uit de hogeschool InHolland, die bij meerdere moskeekoepels welkom zullen zijn. Zij maakten bij het opstarten van elke opleiding gebruik van rondetafelgesprekken met verschillende vertegenwoordigers die de meest uiteenlopende strekkingen uit de moslim-wereld vertegenwoordigen, evenals academici. Ook met de toepassing van dit consensus-model slaagde men er niet in iedereen aan boord te houden: de grootste Marokkaanse islamitische vereniging, UMMON, haakte af. In haar aanpak ging de overheid ook uit van de identiteit van de onderwijsinstellingen: eenledig simplex-orde in Amsterdam, tweeledig of duplex-orde in het katholieke Leiden.

Telkenmale werd er begin gemaakt met een dialoog met zowel nationale als lokale moskeekoepels: er werd dus niet gekozen voor een ‘one-size-fits-all’-aanpak. Dit concludeert M. Ghaly ook als hij de onderhandelingen over de inrichting van het confessionele deel van de opleiding aan de UL analyseert. Als één van de twee belangrijkste oogmerken van het ontwerp van de opleiding beschouwt hij de aandacht voor de culturele diversiteit binnen de opleidingen. Voor imams met een Marokkaanse achtergrond zijn er binnen de islamitische rechtsleer andere aandachtspunten dan voor imams met Turkse wortels. Het tweede aandachtspunt was dat de positie van moslims in de Nederlandse gemeenschap en hun participatie daarin een leidraad is binnen de gehele opleiding. Dit zou bereikt moeten worden door een grondige academische studie van de moderne religiewetenschappen en de plaats van religie in het moderne Nederland. De opleiding, gecombineerd met het extra-universitaire zal expliciet gericht zijn op toekomstige imams en aalmoezeniers¹⁰².

Het Nederlandse Ministerie van Onderwijs zorgde voor continuïteit door middel van de spreiding van relatief ruime subsidies over een langere termijn (4 en 5 jaar).

Tevens werd aangenomen dat het noodzakelijk zou zijn om of voor lange tijd met gastdocenten te werken, oftewel om docenten in te halen en intensief Nederlandse les te geven. Dit bleek uiteindelijk voor geen enkele van de opgerichte opleidingen nodig te zijn¹⁰³.

Duitsland

Duitsland lijkt zich op hierboven beschreven aanpak gebaseerd te hebben, maar trekt nog explicieter de kaart van een onmiddellijke, confessionele imamopleiding, die academisch-theologische modules combineert met pedagogische. Nederland lijkt het geleidelijker aan te pakken. De drie Duitse ‘Standorten’ zullen allen in een bama-structuur imams gaan opleiden, terwijl in Nederland maar één instituut, en dat op niet-universitair niveau, expliciet imams opleidt. In Duitsland werd ook gekozen voor een brede dialoog, maar met een strakkere, meer seculier georiënteerde aanpak, met een duidelijk doel en een duidelijk tijdsplan. Alle vestigingen zullen functioneren volgens het eenledige simplex-ordoprincept. Moslimverenigingen, vertegenwoordigd naar de diversiteit van de moslimgemeenschappen in de regio waar de opleidingen plaatsvinden, worden uitgenodigd om mee de opleidingen te ‘beheren’. Ze krijgen ook een soort vetorecht in verband met de aanstelling van docenten, maar geen initiatiefrecht. De instellingen behouden zo hun academische vrijheid. Uit de Communicatie van minister Schavan blijkt ook dat er duidelijk gefocust wordt op het ondersteunen van de ontwikkeling van ‘een Europese Islam’ en dat bij het bereiken van dit doel botsingen met opposanten geen hinderpaal vormen.

Uit de inrichting van een opleiding tot islamleerkracht in Erlangen-Nürnberg, die hierboven niet werd aangehaald maken we ook op dat het een valabel alternatief kan zijn om naast of samen met een centraal orgaan of eenstemmig sprekende moskeeverenigin-

¹⁰² M.M. GHALY, “Imamausbildung in Europa: Im Fokus der niederländischen Erfahrungen” in B.URCA, *l.c.*, 213-214; correspondentie met M.M. GHALY.

¹⁰³ M.M. GHALY, *l.c.*, 209.

gen met een lokale moskeekoepel samen te werken. Net als het docententeam van de UL besloot de universiteit dat het door de religieuze fragmentatie vruchteloos wachten was op een verenigd initiatief van de moslimgemeenschappen. Het besliste daarom samen te werken met een lokale moskeekoepel¹⁰⁴.

Frankrijk

Ook in Frankrijk, de bakermat van het laïcisme, werd de noodzaak van een degelijke, lokale opleiding voor islamitische voorgangers door beleidsvoerders ingezien. De grondwettelijke principes die de staat verbieden religies en religieuze gemeenschappen te erkennen of te subsidiëren werden omzeild – net zoals de ‘Conseil Français du culte Musulman’¹⁰⁵ ook de facto, maar niet de jure erkend wordt. De overheid trad faciliterend en financieel stimulerend op om een sociaal-wetenschappelijke/juridische component aan een confessionele, privaat opgestarte opleiding toe te voegen.

Ook zien voorstanders de voordelen in die het uitzonderlijke statuut van Alsace-Moselle biedt. Faculteiten voor de katholieke en protestantse erediensten aan de Universiteit van Straatsburg bieden de kans om de islam als erkende godsdienst te normaliseren en de theologische opleiding een sterke legitimiteit mee te geven.

Verenigd Koninkrijk

De opleidingen in het VK integreren zich in de bredere logica van de opleiding van de bedienaren van de erediensten in het VK, en vinden plaats aan instituten sui generis, maar worden elk erkend door een universiteit, die de opleidingen officiële legitimatie verleent en diploma's uitreikt. Deze opleidingen kwamen niet voort uit een direct initiatief van de overheid. Deze constructie, waarbij instellingen sui generis samenwerken met erkende universiteiten vormde de onmiddellijke inspiratie voor het stappenplan dat CeMIS in 2008 reeds voorstelde. De structuur vormt een valabele optie voor een politiek, universitair of religieus landschap dat weigerachtig staat tegenover het integreren van confessionele opleidingen in haar eigen kader.

4. Beleidsvragen

De beleidsmatige voorstellen die voortvloeien uit het voorgaande worden hier uitgesplitst in ‘beleidsaanbevelingen’ en ‘beleidsopties’. De beleidsaanbevelingen zijn een weergave van de volgens de auteur noodzakelijke en onbetwistbare elementen van een overheidsbeleid ter bevordering van het ontstaan van (op korte termijn) een opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen en (op lange termijn) een faculteit. De beleidsopties bevatten een oplijsting van de beleidsvragen en -alternatieven die bij het opzetten van opleiding en faculteit in beeld komen, met inbegrip van flankerend beleid dat de succeschansen van voorgesteld beleid kan versterken, evenals complementaire maatregelen, zowel op Vlaams als federaal niveau.

4.1. Beleidsaanbevelingen

4.1.1. Basishouding van de overheid

De basis van elk overheidsbeleid ter stimulering van het ontstaan van een faculteit Islamitische Godsdienstwetenschappen bestaat uit drie elementen. De overheid moet 1) eensluidend beslissen dat de opleiding er zal komen; 2) als mediator en facilitator optreden tussen de betrokken partners door onder meer het ontstaan van een opleiding; 3) het zetten van

¹⁰⁴ B.S. JOHANSEN in W. DREES & P. VAN KONINGSVELD, *l.c.*, 466-468.

¹⁰⁵ Centraal vertegenwoordigend orgaan van de Franse moslimgemeenschap. Zie J. F. HUSSON & J. DURY, *o.c.*

stappen in de richting van het ontstaan van een faculteit financieel mogelijk te maken. Dit houdt in dat een zekere mate van continuïteit gegarandeerd wordt.

De bevoorrechte getuigen in het onderzoek van Picqueray geven aan dat de functie van mediator de voornaamste rol is die de overheid op zich dient te nemen. De overheid behoort als drijvende, faciliterende actor tussen universiteiten en de moslimgemeenschap op te treden.

Vanuit een voluntaristische houding kan de regering de ontwikkeling van opleiding en faculteit bespoedigen: zij dient te stellen dat er een opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen (en op termijn een faculteit) zal komen, financieel mogelijk zal gemaakt worden en dat haar inrichting enkel een kwestie van tijd en een solide voorstel is. Daarbij stelt zij een tijdspad voorop. Streefdata zijn hiertoe noodzakelijk. Als de overheid erkent en communiceert dat deze opleiding wenselijk is en dat er voor een specifiek omschreven periode financiële middelen voorhanden zullen zijn om de opleiding vorm te geven, creeërt zij een positief ‘intellectueel investeringsklimaat’: continuïteit wordt gegarandeerd, zodat een zekere ervarings- en kennisopbouw verzekerd wordt.

Hoofdstuk 4.1.2 en 4.1.3 (Nederland en Duitsland) geven voorbeelden van deze houding weer: de conservatief-liberale Duitse Regering stelde voorop, vanuit een duidelijke visie op haar beleidsdoeleinden, dat zij drie voorstellen voor een bachelor-master opleidingstraject zou financieren ten belope van vier miljoen euro, voor een periode van minstens vijf jaar. Het Nederlandse Ministerie van Onderwijs had een gelijkaardige boodschap voor de universiteiten: de opleiding moest er komen.

4.1.2. Partners

Een cruciale partner is de Moslimexecutieve: als verkozen vertegenwoordigend orgaan, dat de verantwoordelijkheid heeft om zich te buigen over de oprichting van een theologische opleiding, de vorming en voorstelling van islamleerkrachten (die benoemd worden door het Departement Onderwijs), het uitwerken van een inhoudelijk programma voor islamleerkrachten, het aanwerven van inspecteurs die toezien op de naleving van de leerplannen, de aanstelling, betaling en vorming van imams en islamitische consultants. Zonder de academische vrijheid in vraag te stellen, dient de Executieve betrokken te worden bij de ontwikkeling van een opleiding¹⁰⁶.

Ook moskeeverenigingen (koepels) die betrokken wensen te worden, dienen deze kans te krijgen. Zoals eerder gesteld handelt deze nota over de academische erkenning en inpassing van de islamitische theologie (als godsdienst met een in onze regio significant aantal gelovigen) in ons universitair landschap. Daarom dienen de diverse islamitische geloofsgemeenschappen in Vlaanderen betrokken te worden bij de ontwikkeling van een theologische opleiding en faculteit. De moskeeverenigingen zullen immers één van de toekomstige werkgevers zijn van de uitstroom van zulke opleiding islamitische theologie. De input en aandachtspunten die de betrokken partners aanreiken kunnen bijdragen aan de praktische relevantie van een opleiding, in de context van een gezonde academische spanning.

4.1.3. Modaliteiten linken aan financiering

Het inhoudelijk uittekenen van een academische opleiding ligt buiten de bevoegdheid van de Vlaamse overheid. De inhoud van zulke opleiding dient ontwikkeld binnen een academische context, zonder overheidsinmenging. Wel kan gesteld worden dat bepaalde structurele modaliteiten van zulke opleiding en faculteit gespecificeerd kunnen worden bij de beslissing om deze financieel mogelijk te maken. Deze modaliteiten worden in beschouwing genomen in volgende pagina's. Vervolgens wordt andere gerelateerde beleidsmaterie, ook op federaal niveau, opgelijst.

¹⁰⁶ E. PICQUERAY, *o.c.*

4.1.4. Eenledige aard van de opleiding

Een noodzakelijk kenmerk van een toekomstige opleiding, een voorbeeld van een modaliteit die dient gelinkt te worden aan een publieke financiering, volgt uit de eigenheid van een academisch-theologische opleiding. Een universitaire theologische opleiding, zoals gedefinieerd in het Vlaams universitair bestel, teert op de confrontatie tussen het binnen- en buitenperspectief (zie hoofdstuk 1.2.). Confessioneel onderwijs en onafhankelijke analyse worden samengebracht, wat tot academische reflectie leidt.

Het Vlaamse universitaire concept ‘theologische opleiding’, impliceert een eenledige opleiding, die niettemin de religieuze heterogeniteit binnen de islamitische geloofsgemeenschap (zie hoofdstuk 2.3) respecteert.

4.2. Beleidsopties

4.2.1. Modaliteiten van faculteit en opleiding

4.2.1.1. Samenwerking met universiteiten

Hiermee wordt zowel de samenwerking met binnenlandse als buitenlandse universiteiten bedoeld. Alle besproken buitenlandse opleidingsinstituten werken in verschillende institutionele constructies samen met binnenlandse universiteiten. Zowel wat institutionele legitimiteit als wat universitaire (pedagogische) expertise betreft lijkt zulke samenwerking onontbeerlijk. De mogelijke institutionele constructies die daaruit voortvloeien worden verderop besproken in hoofdstuk 4.2.1.2.

Een andere mogelijke samenwerking is die met a) gereputeerde Europese instituten en b) gereputeerde instituten uit de islamitische wereld. Optie a) wordt mogelijk door de recente ontluiking van verscheidene Europese initiatieven. Van de recentelijk nieuw ontstane opleidingen in bijvoorbeeld Nederland kunnen niet enkel de ‘best practices’ overgenomen worden, maar is ook rechtstreekse kennisoverdracht aangebracht, zoals het gebruik van gastdocenten van de Universiteit Leiden door de UA voor de PAVO ‘Verdieping in de Islam’ van de UA aangaf. Hier is het ook relevant te refereren aan hoofdstuk 2.4.2, waar minister Smet oppert om de financiering van de autonome FPG Brussel afhankelijk te maken van samenwerking met in hetzelfde vakgebied gereputeerde universiteiten.

Optie b) wordt gehanteerd door onder andere de Vrije Universiteit Amsterdam, de besproken Engelse faculteiten en mogelijk door de Universiteit van Straatsburg, die gesprekken heeft aangeknoopt met de gezaghebbende Egyptische Al-Azhar Universiteit over een detachering van docenten. Een dergelijke samenwerking wordt bovendien door verscheidene auteurs benoemd als een stap die de legitimiteit van een lokale opleiding behoorlijk versterkt.

4.2.1.2. Institutionele constructie

Het uiteindelijke doel van het hier voorgestelde project dient zoals gesteld een institutionalisering van de opleiding(en) te zijn: de oprichting van een faculteit. Dit is noodzakelijk voor de institutionele integratie van de islamitische theologie in het Vlaamse universitaire landschap. Een faculteit is immers veel meer dan een verzameling initiële opleidingen: een faculteit is een cluster van andere, hieruit voortvloeiende activiteiten: onderzoekseenheden, opleidingstrajecten voor doctorandi, lezingen, debatten enzovoort. Hier werpt zich een keuze op tussen de verzelfstandiging van deze faculteit en de integratie binnen één instelling, al dan niet onder auspiciën van verschillende inrichtende machten (peteruniversiteiten).

Faculteit als onderdeel van een universiteit

Naar analogie met de plannen aan de erkende universiteiten in Duitsland zou er gestreefd kunnen worden naar de ontwikkeling van een volwaardige faculteit binnen één van de traditionele universiteiten. Dit wordt internationaal, in landen waar het standaard is om academisch-theologisch onderwijs aan universiteiten te voorzien, beschouwd als een bijdrage tot de legitimiteit van opleiding en faculteit. Een dergelijke symmetrische inpassing zorgt voor een normalisering: de islam is een godsdienst die beleden wordt door een deel van de inwoners van dit land, en het is evident dat er vanuit een binnenperspectief over wordt gereflecteerd aan onze universiteiten. Puur academisch denkwerk vanuit een buitenperspectief, dat al plaats vindt in opleidingen en vakken aan de K.U.Leuven, de VUB, de UGent en de UA, is niet voldoende¹⁰⁷.

De totstandkoming van een faculteit aan een universiteit betekent ook niet dat het noodzakelijk is dat er slechts één universiteit als inrichtende macht optreedt. Verschillende instituten kunnen hun expertise inbrengen. Er kan gerefereerd worden aan het model van de nieuwe rechtenopleiding aan de UHasselt (zie hoofdstuk 3.4.3.2). De faculteit aan zich maakt integraal deel uit van de UHasselt. De opleiding werd echter ingericht door de tUL (bestaande uit UHasselt en UM) en de K.U.Leuven. Naar het decreet betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs¹⁰⁸, kunnen verschillende inrichtende machten hun kennis bundelen en samen een opleiding inrichten. Diverse vormen van academische expertise uit verschillende instituten kunnen zo in samenwerkingsverband verenigd worden in een opleiding. Door relevante expertise uit de K.U.Leuven en UM te combineren met het installeren van eigen academisch personeel, kan de UHasselt vorm geven aan een eigen rechtenopleiding met een specifieke focus: de wisselwerking tussen Belgisch en internationaal recht.

Met betrekking (maar niet uitsluitend) tot een opleiding Islamitische Theologie is deze mogelijkheid net zo pertinent: relevante know-how en academische specialisaties zijn difuus.

Faculteit als constructie sui generis

De faculteit kan een bestaan leiden los van de universiteiten. De faculteit kan dan, naar analogie met de protestantse faculteiten, op een organieke manier gefinancierd worden door een inpassing in voornoemd decreet. Dit is het institutionele pad dat CeMIS verkiest in haar voorstel van opleiding: een autonome faculteit met eigen rechtspersoonlijkheid. Deze keuze dringt zich hoe dan ook op als geen enkel universiteitsbestuur een confessioneel-theologische opleiding binnen haar structuren wenst te integreren.

Ook als autonome faculteit is het mogelijk om een solide band met meerdere universiteiten te creëren. Het is decretaal mogelijk om voor de faculteit één of meerdere peteruniversiteiten vast te leggen. Zodoende kan personeel van de vastgelegde peteruniversiteiten ingeschakeld worden in de faculteit, en kan het personeel en de studenten van de faculteit gebruikmaken van de diensten van de peteruniversiteiten. Zoals in de Vlerick Leuven Gent Management School, waarbij het weliswaar om postinitieel onderwijs gaat: academisch personeel van de UGent en de K.U.Leuven doceren aan de VLGMS en zetelen in de raad van bestuur van het instituut. Studenten en personeel maken gebruik van sociale diensten van de twee peteruniversiteiten.

Ook een geïnstitutionaliseerde samenwerking met buitenlandse universiteiten kan deel zijn van een institutionele constructie. De Universiteit van Straatsburg bijvoorbeeld bespreekt een mogelijke intensieve samenwerking met de Al-Azhar universiteit in Egypte (zie hoofdstuk 3.1.1.3).

¹⁰⁷ Aan de faculteit Letteren van de K.U.Leuven: Arabistiek en islamkunde.

¹⁰⁸ Decreet van 4 april 2003 betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen, *Parl. St.* VI. Parl. 2002-03, nr. 1571/8, p. 67.

4.2.2. Complementair en flankerend beleid

Het hier opgelijste beleid werkt ofwel versterkend ten aanzien van het welslagen van de voorgestelde academisch-theologische opleiding, of complementair in het geval van de maatregel die hieronder als eerste aangereikt wordt: de creatie van een professioneel georiënteerde hogeschoolopleiding. Deze dient niet dezelfde beleidsdoeleinden, maar kan complementair functioneren. Vervolgens wordt een uitbreiding van de bekwaamheidsbewijzen opgeworpen. Onder deze titel worden ten slotte beleidsvragen uitgelicht die, hoewel het om federale materie gaat, aangereikt worden als relevant voor het besproken beleidsvoorstel.

Hogeschoolopleiding

Naast de constructie van een academisch-theologische opleiding, volgens de auteur een noodzaak met betrekking tot het betrachten van de in hoofdstuk 2 besproken beleidsdoeleinden, dient de opbouw van een meer professioneel georiënteerde hogeschoolopleiding voor islamitische religieuze voorgangers een complementair doel. Een beleidsdoel van tweede orde is het geven van een intellectuele stimulus aan de beroepsgroepen van islamitisch religieus voorganger en islamleraar. De totstandbrenging van een hogeschoolopleiding zou deze beroepsgroepen professioneel kunnen stimuleren.

In Nederland bestaat aan de Hogeschool InHolland een imamopleiding op ‘normaalschoolniveau’. De focus ligt op professionele en pedagogische vaardigheden. Door inrichters, academici en Nederlandse islamitische verenigingen kan weliswaar op geen enkele wijze de academische of maatschappelijke functie van een theologische opleiding vervuld worden. Op deze manier kunnen de pedagogische/interculturele/communicatieve vaardigheden van religieuze voorgangers wel gesterkt worden, wat hun maatschappelijke positie versterkt. Een dergelijke opleiding kan als een aanvullende opleiding functioneren voor reeds actieve en toekomstige religieuze voorgangers.

Bekwaamheidsbewijzen

Als een geaccrediteerde masteropleiding tot ontwikkeling komt dienen de vereiste en voldoende geachte bekwaamheidsbewijzen aangepast. Enerzijds dient het decreet dan uitgebreid te worden met het diploma resulterend uit deze masteropleiding, anderzijds kan het volgen van enkel een specifieke lerarenopleiding in combinatie met een professionele bacheloropleiding dan niet meer genoeg zijn om in het hoger secundair de positie van islamleraar te bekleden, naar analogie met onderricht vanuit andere erkende erediensten.

Functieomschrijving

Een essentiële stap zou, zoals de beleidsnota 2004-2009 van Frank Vandenbroucke voorstelde, het opstellen van een functieomschrijving voor imams en andere islamitische religieuze voorgangers door de moslimgemeenschap zijn. Eventuele afstudeerrichtingen of toekomstige postacademische/postinitiële vormingen kunnen zich vervolgens naar deze omschrijving richten.

Opleidingsvoorwaarde

In het verslag van de Commissie van Wijzen uit 2006, dat de federale financiering van de bedienaren van de erediensten onder de loep nam, wordt gesteld dat het legitiem zou zijn als de federale overheid bepaalde benoemingsvoorwaarden zou koppelen aan haar financiering. Dit kadert in haar algemene betoog voor een hervorming van het financieringssysteem, dat door haar momenteel ondemocratisch en ondoorzichtig genoemd wordt. Op deze manier zouden openbaar gefinancierde posities in de Moslimexecutieve, evenals deze in provinciale en regionale moskeeverenigingen gekoppeld kunnen worden aan een

opleidingsvoorwaarde. Dit kan de beroepsvooruitzichten voor studenten van een eventuele opleiding verbeteren, en zo het draagvlak voor een succesvolle opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen vergroten.

Ludo SANNEN

Gebruikte afkortingen

AWIS	Academische Werkgroep Islamitische Studies
CeMIS	Centrum voor Migratie en Interculturele Studies
CFCM	Conseil Français du Culte Musulmane
CGI	Contact Groep Islam
CMO	Contactorgaan Moslims en Overheid
ECTS	European Credit Transfer System
EMB	Executief van de Moslims van België
ETF	Evangelische Theologische Faculteit
FAZ	Frankfurter Allgemeine Zeitung
FPG	Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid
HBO InHolland	Hoger Beroeps Onderwijs InHolland
HIH	Hogeschool inHolland
HIIS	Hoger Instituut voor Islamitische Studies
HIL	Hawaza Ilmiyya of London
ICAS	Islamic College for Advanced Studies
IFE	Islamitische Faculteit van Europa
IJS	Instituut voor Joodse Studies
IOB	Instituut voor Ontwikkelingsbeleid
IRE	Islamitische Religionsgemeenschap Erlangen
KBS	Koning Boudewijnstichting
K.U.Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
MIHE	Markfield Institute of Higher Education
PAVO	postacademische vorming
tUL	Transnationale Universiteit Limburg
UA	Universiteit Antwerpen
UAMS	Universiteit Antwerpen Management School
UCL	Université Catholique de Louvain
UGent	Universiteit Gent
UHasselt	Universiteit Hasselt
UL	Universiteit Leiden
UM	Universiteit Maastricht
UMMON	Unie van Marokkaanse Moslimorganisaties in Nederland
VK	Verenigd Koninkrijk
VLGMS	Vlerick Leuven Gent Management School
VUA	Vrije Universiteit Amsterdam
VUB	Vrije Universiteit Brussel
ZDM	Zentralrat der Deutsche Muslime